

'EMVALİ METRUKE'NİN TASFİYESİ

Nevzat ONARAN*

Rum ve Ermeni vakıflarına ait malları 'geri' aldirmekle başlayan sorun, 1970'ler başında mevcut hukukun siyasi gelişmeler paralelinde yeniden yorumuyla gündeme geldi ve yıl 2007 oldu halen devam ediyor...

Vakıfların, o güne kadar gayrimenkul edinmelerine imkân sağlayan mevzuatın 1936'dan tam 34 yıl sonraki yorumuyla, edindikleri malların geri alınmak sorunu yaşanmaya başladı ve bugün de sürüyor...

Aslında mallar konusunun bir asırlık geçmişi var...

Vakıf gibi tüzel kişilik dışında gerçek ve belki de şirket gibi tüzel kişilerin ve belki de bir takım kuruluşların malları da dahil metruk emvalin yani 'sahipsiz kalan' (aslında sahipli de hukuken) menkul ve gayrimenkulün hukuki durumuyla ilgili 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrasında ilk düzenleme İstanbul Hükümeti tarafından 8 Ocak 1920'de yapılır ve ardından Ankara'da bir dizi kanunlar hazırlanır ve yürürlüğe konur...

1914'den itibaren başlayan ilk kapitalist-emperyalist pazar paylaşımı olan 1. Dünya Savaşı ile milyonlarca insan yok oldu ve milyonlarcası da yerinden yurdundan, toprağından koparıldı...

Esasında **insanlık kaybetti**..

Genelinde her insan, canıyla malıyla savaşın mağduruydu...

Özelindeyse birileri 'kaybederken', birileri 'kazanmıştı'...

Coğrafyamızda, bu genel ve özel durum birlikte yaşandı...

Anadolu'da İttihatçı İktidarın Ermeni soykırımını ile Lozan'dan sonra gerçekleşen Rum mübadelesinin sosyal maliyeti insan özelinde ve ekonomik maliyeti Er-

* Gazeteci

meni ile Rumların mülkünün transferi aslında tasfiyesi somutunda yaşandı...

Homojenleştirmeye yönelik Türk'leştirme politikalarının dozu bazen azalsa da, hep uygulanmış gelmiştir...

Bunun sonucudur ki Yargıtay TC vatandaşı Rumlar için 1936 yılı beyanname-
mesiyle ilgili bir kararında, **'Türk olmayanlar..'** ve **'.. yabancılar..'** **değerlendirmesi yapabilmıştır** (Yargıtay 2.HD, 6.7.1971, 4449 E, 4399 K; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 1971/2-820 E, 1974/505 K; Yargıtay 1.HD, 24.6.1975, no: 3648-6594 K, kararlar için Baskın Oran, Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar; Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, Tesev Yayınları, 2004, sf. 85)...

Benzer değerlendirme yıllar sonrasında **Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurumu** 6 Şubat 2006 tarihli Yabancı Uyruklu Gerçek Kişiler ile Yabancı Ülkelerde Kurulu Tüzel Kişiliğe Sahip Ticaret Şirketlerinin Türkiye Cumhuriyeti Sınırı İçinde Taşınmaz Edinmeleri Uygulamalarına İlişkin İnceleme Raporu'nda da yapılmıştır ve **TC vatandaşı Ermeni, Rum gibi kişilere ait vakıflar 'Cemaat Vakıfları'** incelenmiş yabancı vakıflara bakılan gözle değerlendirilmiştir (TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, sayı: 2006/1, tarih: 6.2.2006)...

Rapordan üç ay sonrasında aynı bakış AKP Hükümetinin **vakıflardan sorumlu bakanı M. Ali Şahin** tarafından bir kez daha tekrar edilmiştir (Hürriyet, 15 Mayıs 2006). Bakan Şahin, **"Bugüne kadar yabancı vakıf ve cemaatler konusunda AB ile sorun yaşadık"** yorumunu yapmıştır...

Zihniyet, homojenleştirmeye bağlı olarak ekonomik mülkiyetin Türkleştirilmesi odağında belirlenince yıllar geçse de bakış değişmiyor...

Ve neyin itirafı!..

Osmanlı tapu arşivlerinin bilgisayar ortamına alınıp devlet arşivlerine devri projesiyle ilgili fikri sorulan **Milli Güvenlik Kurulu**'ndan 'Tapu Kadastro'da muhafaza edin ve kullanıma sınırlı açın' uyarısı geldi.

MGK Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Daire Başkanı Tuğgeneral Tayyar Elmas, 26 Ağustos 2005 tarihinde Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda, **"Buralardaki bilgiler asılsız soykırım ve Osmanlı Vakıfları mülkiyet iddiaları gibi konularda istismara yol açabilir"** şeklinde uyarıldı (Hürriyet, 19 Eylül 2006).

90 yıl sonra bile tapu kayıtlarının gizliliğinin devamı isteniyor...

Hani tüm belgeler açıldı!..

Konu esas olarak araştırılmamış olup, belli çerçevede incelenmiştir (Rıdvan Akın, TBMM Devleti 1920-1293, Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare, sayfa 315-321, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001).

Bu, hukuki bir araştırma değil.

Bu, sadece konuyla ilgili kanunların bir analizi de değil...

Bu, 1920'li yıllarda 'emvali metrukenin' yani sahihsiz kalan 'sahipli' malların 'ne oldu?'ğu araştırmasının yoğunlaştırılmış bir özettir...

Özet olduğu için bazı dönemsel konulara değinilmemiştir...

O günkü kayıtları, tutanakları esas kaleme alındığı Osmanlıca Türkçesi'nden değil, birkaç tanesi istisna olup, esas olarak latin alfabeye çeviri Türkçesi'nden araştırdığımı da özellikle belirtiyorum...

Ve öğrendim ki, emvali menkul ve gayrimenkulun tasfiye/transfer edinmesini sağlayan en önemli kanunu muvakkat 1988 yılına kadar yürürlükte kalmıştır...

1915'deki uygulamaya dönmeyi öngören 15 Nisan 1923'de kabul edilen 333 no'lu kanunla birlikte, yine 1920'li yıllarda çıkarılan 337, 441, 711, 781, 836, 882 ve 887 kanunlar da, 1988'de kabul edilen bir kanunla yürürlükten kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 8 Kasım 1988, sayı: 19983).

Hatta İttihatçı iktidarın bu kanunu muvakkatı, o çok 'özgürlükçü' bilinen 1961 Anayasası'na aykırı olmadığı değerlendirilmesi bizzat Anayasa Mahkemesi tarafından da yapılmıştır (22 Nisan 1963, Esas no: 1963/41, Karar no: 1963/94, Resmi Gazete tarih/sayı: 31.7.1963/11468)...

1- '700-800 bin Hıristiyan var'

Anadolu nüfusunun demografik yapısında homojenleşmeye yönelik değişim 1910'larda hızlandı ve bu daha sonrasında devam ede geldi...

Osmanlı sonrası Türkiye'sinde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapıldı.

Buna göre nüfusun toplamı 13 milyon 626 bin 786'dır (İstatistik Umum Müdürlüğü ve Devlet İstatistik Enstitüsü, 1927). Nüfusun anadile göre dağılımında 'Diğer, sair diller' dışında, ismi tek tek belirlenen **31 ana dil** vardır. Anadile göre nüfus, yaklaşık olarak 11 milyon 778 bini Türkçe, 1 milyon 184 bini Kürtçe, 134 bini Arapça, 120 bini Rumca, 65 bini Ermenice ve 70 bini Yahudice olarak dağılmaktadır. Türkçe'nin payı yüzde 86,43 olup bunu yüzde 8,69'luk payla

Kürtçe izler.

1927'de nüfusun anadile göre dağılımında Alevi ve Sünni birlikte dikkate alındığında İslam'ın payı yüzde 97,38'e ulaşıyor. Geriye kalan yüzde 2,62'yi yani 357 bin kişi de Hıristiyan ve Musevi ile diğerlerinin toplamını oluşturuyor.

İslam dışındaki Hıristiyan, Yahudi ve diğerlerinin toplamının payı sonraki yıllarda sürekli azalıyor ve 1960'da yüzde 1'e kadar geriledi. (1927-1965 dönemi nüfusun dile ve dine göre dağılımı için bakınız, 'Anadolu'nun dili ve dini', başlıklı araştırmam, SAV, Almanak 2003, sayfa 354-366).

1927'deki nüfus sayımına göre 357 bin olduğu belirtilen İslam dışındaki diğer dinlerden olanların 'ne kadar olduğu?' sorusu 1921'lerin başında da gündeme gelir, Meclis oturumunda. Hem de nüfusun 13 milyon 626 bin bile olmadığı dönemde resmen 700-800 bin Hıristiyan'ın varlığını bizzat söyleyen, Müdafî Milliye Vekili Fevzi Paşa'dır.

Buna göre, mübadelede Anadolu'dan giden 1 milyon civarındaki Rum'un varlığı da dikkate alındığında 1920'lerin başında İslam dışındaki diğer dinlere ait olanların toplamı demek ki 1,5 milyonu aşıyordu...

Canik Mebusu Nafiz'in ve Erzurum Mebusu Salih'in gayri müslimlerin askerlik durumuyla ilgili önerisine **Müdafî Milliye Vekili Fevzi Paşa**, konuşmasında Hıristiyan nüfus hakkında şu bilgiyi verir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, cilt: 1-22 Ocak 1337'deki oturum, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1985, sayfa 320-325; bundan sonra TBMM GCZ/cilt-tarih, sf.):

"Malûmu âliniz Hıristiyanlar elyevm (bugün) tahtı idaremizde bulunan me-malikin muhtelif şehirlerinde serpilmiş bir vaziyette ve Karadeniz sahilindeki livalarda ve buralara mücavir livalarda en ziyade kesif (sık) bulunuyorlar, ki 300-400 bin kadar nüfusa baliğ bulunuyor. Ondan sonra Anadolu'nun ortasında Niğde, Kayseri, Akdağmadeni vesairede 100-150 bin kişi kadar bulunuyor. Mütebakisi (geride kalan) şehirlerdedir. Elyevm 700-800 bin kadar Hıristiyan mevcuttur."

Peki 1920'deki bu Hıristiyan nüfusa, 1927'de ve sonrasında ne oldu?

Bugün bildik Türk-Sünni İslamcılarının ifadesiyle 'yüzde 99,9'u Müslüman olan ülke' somutuna nasıl gelindi?..

Müdafî Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın Hıristiyan nüfusla ilgili bu bilgiyi vermesinden 9 ay sonrasında Meclis'te Karadeniz'deki Pontos sürgünü gündeme gelir...

Lazistan Mebusu Ziya Hurşit'in Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkında Dahiliye Vekilinden istizah (açıklama isteme) takriri gündeme alınır ve Lazistan Mebusu Osman, Karadeniz'deki Rum çetelerinin faaliyeti ve Nurettin Paşa'nın uygulamaları hakkında bilgi verirken, yaptıklarını zulüm olarak nitelendirir (TBMM GCZ/II-29.10.1337, sf. 403-405,407-409).

Canik Mebusu Nafiz de, Yunan zulmünün benzerinin Canik muhitinde yaşandığını belirterek, tartışmaya katılması sonrasında söz alan **Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomutan ve Ankara Mebusu Mustafa Kemal**, "Efendiler, mevzubahis olan zat kumandan olmak dolayısıyla Heyeti Vekileyi ne kadar alakadar ederse, Başkumandanı da derece alakadar eder" değerlendirmesinde bulunur ve Nurettin Paşa merkez mıntıkasında müdahale etmesi için gönderildiğine dikkat çekiyor.

Tartışmanın yaşadığı bu bölgeden **120-130 bin civarında Rum** sürüldüğü, hükümet kayıtlarını göre Eskişehir Mebusu Emin tarafından açıklanıyor (TBMM GCZ/III-10.6.1338, s. 400). Daha öncesinde de Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın Kara Kaplı Defterin'deki kaydına göre, Batı illerinden de 93 bin 88 Rum (Murat Bardakçı, Hürriyet, 26 Nisan 2006) sürgün edilmiştir...

İşte bu politikaların sonucundadır ki, 1927-2008 döneminde Türkiye'nin nüfusu 13 milyondan 75 milyona çıktı, ama dinen İslam olmayanların nüfusu hep azaldı; 1927'deki yüzde 2,62 payı, bildik homojenleştirme, Türk'leştirme sonucunda yüzde 0,001'e yani onbinde 1'e indi?..

Zaten hep 'azınlık'tılar da, ama niye bu kadar hem azaldılar hem de yok oldular?..

2- 'Müslümanlara dağıtılın..'

Hukuken 'emvali metruke' olarak tanımlanan yani 'sahipsiz' kalan menkul ve gayrimenkuller konusu Ankara Meclis'nin gündemine mart 1337'de (1921'de) geliyor. Aslında *Düşman İstilasından Kurtulan Mahallerde Eshabının Firarına Mebni Sahipsiz Kalan Emvali Menkule ve Mezruat Hakkında Kanun Layihasının* geçmişi 22.8.1336'ya ve 2.9.1336'ya kadar uzanıyor (BMM Zabıt Ceridesi, Devre I, cilt 9, 14.3.1337, sayfa 121-126; bundan sonra BMM ZC, I/9-14.3.1337, sayfa, yani BMM ZC, devre/cilt-tarih, sf.).

Gereğesinde bu tür menkul ve gayrimenkullerin "**şunun bunun tarafından**" tasarruf edildiği, hatta "bazı mahallerde Kuvayı Milliye kumandanlarınca vaziyet olunarak" hasılat ve varidat Kuvayı Milliye'nin iaşesine karşılık ittihaz (kabullen-

me) edildiği anlaşıldığı ve mevalarına (yurtlarına) avdet edenlere iadesi de uygun bulunduğu belirtiliyor.

BMM Reisi Mustafa Kemal imzalı layiha 4.9.1336 tarihli (ilgili Heyeti Vekillerin de imzası var) olup, 5 madde özetle şöyledir:

Hükümet, bu **'firar ve gaybubet'** nedeniyle sahipsiz kalan geyrimenkulleri idare ederek ve gerekirse taşınabilir malları satarak gelirini mal sandıklarına verecektir. Komisyon hanelerin tamir edilerek satılmasını ve geyrimenkullerin idare edilerek gelirlerinin mal sandıklarına aktarılmasını (Madde 1), sahiplerinin dönmesi halinde Hazine masrafı tahsil edilecek geriye kalan iade edilmesini (Madde 2), füzuli müdahale edenlerin cezalandırılması (Madde 3), kanunun her yerde geçerli kılınması (Madde 4) ve kanunun icrasına Maliye, Dahiliye ve Adliye vekilleri yetkili olması öngörülüyor (Madde 5).

Tasarıya konu olan mallar, 'firar ve gaybubet' yani 'kaçma ve kaybolma' nedeniyle sahipsiz kalınması olarak tanımlanıyor...

Kim niye kaçmış?..

Kim niye kaybolmuş?..

Layihayla ilgili söz alanlardan Erzurum Mebusu Nusrat, Malta'da tutuklu bulunan 3. Ordu Kumandanının Erzurum'da çarşıları tahrip ettiğini belirterek, 1332 öncesinde Ermeniler'in Erzurum'da yapmadık fecayı bırakmadığını ve "firar ve gaybubat (meydanda bulunmama) eden, yani Ermeniler... bizimle harb ediyorlardı... firar ettiler... İsyân etti, çekildi gitti. Bırakmış oldukları hâneler, dükkanlar velhasıl her ne kalmış ise beytümale aittir... Heyeti Vekile'nin teklifi düşman istilasından kurtulan mahallerde firar dolayısıyla sahipsiz kalmış olanlar hakkındadır. Bunların **sahibi ise beytümali müslimdir**" ifadesini kullanarak, nüfusu kalmadığı için bir deftere kaydederek, Müslümanlara verilmesini öneriyor ve 2. maddeyle ilgili olarak Ermenistan'a giden Ermenilerin yurtlarına dönemeyeceğini de ifade ediyor.

Erzurum Mebusu Nusrat'ın Müslümanlar'a verilsin yani dağıtılsın önerisi Kırşehir Mebusu ve Kavaninin maliye Encümeni Reisi namına encümen tasarısına imza atan Yahya Galip ve Karesi Mebusu Hasan Basri tarafından da desteklenir...

Görüşmelerin sonunda layiha, reisin oylaması üzerine Adliye ve Şeriye Encümenine gitmesi önerisi kabul edilir.

Dört ay sonrasında 15 Eylül 1337'de (1921'de) gerekli çoğunluk sağlanamaz (BMM ZC, I/12-15.9.1337, sf. 220-223) ve iki gün sonrasında layihayla ilgili Adliye Encümeni Mazbatası yeniden okunur (BMM ZC, I/12-17.9.1337,

sf.225-231).

Encümen mazbatasında layiha 6 madde olarak düzenlenir ve müzakereye geçilir. Görüşme, yine malların hükümetin idare edilmesi yerine ahaliye verilmesi üzerinde yoğunlaşır. Maliye Vekili Hasan'ın (Trabzon) bu yöndeki beyanlar üzerine **"Bilfiil sahipsiz kalmış. Fakat birinin namına mukayettir, tapu kaydına göre"** açıklamasını yapar..

Ve layihanın kanunlaşması bir sonraki yıla kalır.

Düşman İstilasından Kurtulan Mahallerde Eshabının Fırarına Mebni Sahipsiz Kalan Emvali Menkule ve Mezruat Hakkında Kanun Layihası Eylül 1921 sonrasında, nisan 1922'de (1338) yeniden gündeme alınır. Bu layiha ile Aydın Mebusu Mazhar'ın *Tahtı İşgalde Bulunan Memalikten Hicret Eden Müslümanların Emvali Metrukeden Meccanen* (parasız, bedava, ücretsiz) *İstifade Ettirilmesi Hakkında Kanun Teklifi* ve encümen mazbataları Meclis'de görüşülür (BMM ZC, I/11-18.7.1337, sf. 311; BMM ZC, I/19-16.4.1338, 215-227).

Hazine'ye verilmesi yönünde değerlendirmeler üzerine söz alan Sivas Mebusu Mustafa Taki, Türkiye'de ikamet eden Rum ve Ermenilerin itaatten huruç (isyan) ettiklerini belirterek, bunlar hakkında ecnebi muamelesi mi yapılacağını sorarak, beynelminel sulha kadar, ekalliyetler hukukunu hatırlatarak o vakte kadar bu malların muhafazasını önererek, "Yani bütün bular **Hazineye maledilemez**. Çünkü ne olacağı belli değildir. Bunların vaziyeti siyasileri malûm değildir" değerlendirmesini yapar.

Maliye Vekili Hasan (Trabzon) da, değerlendirmesinde encümenlerin mazbataları ve tasarının bugüne gelmesi hakkında bilgi vererek, mahkemelerin verdiği kararların yarattığı sıkıntılar üzerinde duruyor...

3- Yetki hükümette

Layihayla ilgili Şer'îye Encümeni Mazbatası, dört gün sonrasında Meclis'te okunur (BMM ZC, I/19-20.4.1338, sf. 303-321) Ömer Vehbi (Konya), Osman Fevzi (Erzincan), İsmail Şükrü (Karahisar) Sahib) değerlendirmede bulunur. Konya Mebusu Musa Kâzım, layihanın sahipsiz kalan mallar üzerinde durduğuna dikkat çekiyor:

"Maddede düşman istilasında kurtulan mahallerde ashabının (sahipler) firar veya gaybubiyetine mebni sahipsiz kalan emval' diyor. Verese-i mevcut ise yine bu malı sahipsiz mi addedeceğiz? Kanunun şekli tanzimine nazaran bunları sa-

hipsiz addediyoruz. Bu doğru mu efendiler? (Hiç doğru değil sesleri) Varisi veya vekili kanununisi mevcutsa, ki değer madde vekaleti de iptal ediyor, vekilin vekâleten azli, müekillerin (yani müvekkillerin) azletmesiyle olur veya müekkillerden birinin vefatıyla olur. Vefatı malum değil, âzli malûma değil, hukuki vekaleti nasıl iptal edersiniz? Hassaten vârisi mevcudolanın gaibin emvalini bir kanunla nasıl alırız?... Bu kanun kabul edilemez... Gaibolan için madde tanzim etmek doğru değildir.”

1’inci madde, Adliye Encümeni’nden (BMM ZC, 1/19, sf. 216, 309) geldiği biçimiyle kabul ediliyor.

Madde. 1- Düşman istilasından kurtulan mahallerde eshabının (sahiplerinin) firar (kaçması) ve gaybubetine (meydanda bulunmaması) mebni (den ötürü) sahipsiz kalmış olan emvali menkule Hükümetçe idare edilerek esman ve bedeli icar ve hasılatı sairesi mesarifi vakıa badetenzil (indiriminden sonra) emanet hesabına kaydedilmek üzere mal sandıklarına tevdi (bırakma) olunur. Ancak bunlardan avdet (geri gelen) edenlerin emvali gayrimenkulleriyle emaneten mal sandığına teslim edilmiş olan mebalîğ kendilerine iade olunur.

Ve 2. maddeyle de, kanunun meriyetinden itibaren mallar üzerindeki vekaletin hükümete intikali öngörülür.

Konya Mebusu Ömer Vehbi, gaybubet eden eşhasın bıraktığı malın yine kendilerine ait olduğunun 1’inci maddede kabul edildiğini hatırlatarak, 2’inci maddede vekâleti kabul etmenin hürriyeti şahsiyetlerine tecavüz edildiğini belirterek, çıkacak kanununu şer’â uygun olması gerektiğine dikkat çeker.

Tartışmanın ardından 2’inci madde de kabul edilir.

Kanunun neşrinden itibaren bir hafta içinde Hükümete teslim etmeyenlerin cezalandırılması öngören 3’üncü madde, bu tür mallarla ilgili ihbarda bulunana yüzde 10’unun verileceğini belirten 4’üncü madde, kanunun kapsamı ‘hükmen sabit olan’ firar ve gaybubet edenlerin emvali menkule ve gayrimenkule hakkında geçerli olduğu ifade edilen 5’inci madde tartışmalar sonunda kabul edilir.

Firar ve gaybubet’in yorumlamasının kötü niyete neden olabileceğine dikkat çeken Hüseyin Avni’nin (Erzurum) önerisi ‘Hükmen sabit olma halî’ şeklinde önerisiyle encümen gerekli düzenlemeyi yapar ve öyle kabul edilir..

6’ıncı madde yürürlük, 7’inci madde de icra edecek bakanlık hükmüdür.

224 no’lu **Memaliki Müstahlasadan** (müstahlas: kurtarılmış) **Firar ve Gayubet Eden Ahalinin Emvali Menkule ve Gayrimenkullerinin İdaresi Hakkında Kanun**, 178 mebusun katıldığı oylamada, 115 kabul, 37 red ve 26 çekimser oyla

kabul edilir (BMM ZC, I/19-20.4.1338, s. 321; sf. 335-36'da mebusların nasıl oy verdiğinin dökümü).

4- 5 layiha ve 1 tezkere birleştirilir

Meclis, bu yöndeki düzenlemesine devam eder...

Gayrimüslimlerin emvali menkule ve gayrimenkullerini satmalarıyla ilgili olarak **İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf**'un Meclis'e gönderdiği tezkerede, "Memlekette kalmak veya memleketi terketmek istiyen anasını gayrimüslimeden **Rum ve Ermenilerin uhdelelerinde** (sahipliğinde) **bulunan emvali gayrimenkuleleri** dun bir fiyatla devir ve ferağ ederek ellerinden tamamen çıkarmaları" meselesinde İstanbul'daki Rumların emvali gayrimenkullerini satmaları Maliye Vekili ve sair mahallerdeki Rumların emvali gayrimenkullerini satmamaları hususunda da Sıhhiye Vekili muhalif kaldığına işaret edilerek, gerekli müsadenin verilmesi istenir (BMM ZC, I/25-20.12.1338, 472-473).

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni hükümetin talebi aleyhinde konuşur ve "Heyeti Vekile'nin yaptığı bu tecavüzü salâhiyet, hukuku tasarrufiyeye tecavüzdür. Bunlar salâhiyetleri haricindedir. Nasıl müzakere ederler?" değerlendirmesiyle, İcra Vekilleri Heyeti'nin Meclis'e ait olan bir konuyu gündemine almasını bu şekilde eleştirir.

Sert geçen tartışmanın ardından Adliye Encümeni'ne havale edilen bu tezkerede, daha sonra 14 Nisan 1339/1923'deki oturumda yeniden gündeme alınır...

1922 kasımında Lozan Konferansı görüşmeleri başlar, 30 Ocak 1923'de Yunanistan'la mübadeleyi öngören anlaşma imzalanır, 4 Şubat 1923'de Lozan Konferansı kesintiye uğrar, 17 Şubat-4 Mart 1923 İzmir İktisat Kongresi yapılır, 1 Mart 1923'de BMM, yeni çalışma dönemine başlar ve bir ay sonrasında da 1 Nisan 1923'de yeniden seçim yapılması kararı alır, 8 Nisan 1923'de BMM Reisi Mustafa Kemal 9 umdeyi açıklar...

Gündemin böylesi yoğun olduğu dönemde emvali metrukeyle ilgili 5 layiha ve 1 tezkere birlikte gündeme alınır ve Meclis'in son iki gününde iki tanesi kanunlaşır ve 16 Nisan 1923'de ise BMM'nin birinci devresinin son oturumu yapılır.

14 Nisan'da, 20.4.1338 tarihli kanunun 1. maddesine bir fıkra eklenmesi ve 5. maddenin tadiline ve 20.4.1338 tarihli kanunun ilgasına dair mazbata ve tasarıların hepsi gündemdedir (BMM ZC, I/29-14.4.1339, sf. 138-146) ve Maliye Vekili tarafından aşağıda tek tek sıralanan layiha ve tezkereler bir layiha haline

getirilir.

1. layiha: 25.7.1338 tarihli **İcra Vekilleri Heyeti Reisi H. Rauf** (Hüseyin Rauf yani H. Rauf Orbay, 12.7.1922-4.8.1923 döneminde İcra Vekilleri Heyeti Reisi-dir) imzalı olup, Âhar mahallere nakledilmiş olan eşhasın tabu tutulan emvali hakkındaki 17 Zilkade 1334 (16 Ekim 1916) tarihli Tasfiye Kararnamesinin ilgası hakkında 8 Kanunusani 1336 tarihli (8 Ocak 1920) kararname ve daha sonra İstanbul Hükümetince alınan kararnamenin yürürlükten kaldırılmasıyla ilgili layiha 3 maddedir.

2. layiha: 26.8.1338 tarihli **İcra Vekilleri Heyeti Reisi H. Rauf** imzalı layiha, 20 Nisan 1338 tarihli Emvali Metruke Kanununun 1'inci maddesine bir fıkra eklenmesini öneriyor. Tamir edilemeyecek ve korunamayacak durumda olan emlakın satışı öngörülen layiha, toplam 3 maddedir.

3. layiha: Gerekçesini Maliye Vekili Hasan Fehmi'nin 22.11.1338 tarihli ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi H. Rauf'un 24.12.1338 tarihli yazısıyla Meclise gönderilen layihayla, 20.4.1338 tarihli Emvali Metruke Kanununa madde eklenmesi amaçlanıyor, layiha iki madde olup, geri dönenlerin mahkemeye başvurmaları ve bu durumda Hazine'nin ne yapması gerektiğiyle ilgili bir düzenlemeyle davanın temyiz veya istiraf (üst mahkemeye başvuru) edebilmesi öngörülüyor.

Maliye Vekili layihanın esbabı mucibesinde, mütarekeden yani 30 Ekim 1918'den sonra neşredilen 8 Kanunusani 1336 tarihli kararnameyle, 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanununun ilga edildiğini ve 8 Kanunusani 1336 tarihli kararnamenin yürürlükte bulunduğu sırada 20.4.1338 tarihli Emvali Metruke Kanununun kabul edildiğini belirtilerek, uygulamadan Hazine'nin zarar göreceği yönünde değerlendirilmedi bulunuyor.

4. layiha: 1.1.1339 tarihli **İcra Vekilleri reisi H. Rauf** imzalı olup, gerekçeyi yazan 26.11.1338 tarihli Maliye Vekili Hasan Fehmi; 20.4.1338 tarihli Emvali Metruke Kanununun 5. maddesinin değiştirilmesi öngörülüyor. Bu kanunun, bu gibi kişilerin ekili arazi ile 20 gün sonrasında (fırarlarındaki sonraki) ve devam eden günlerde malları almak için yaptığı tüm girişimler geçersiz sayılıyor.

5. layiha: 13.1.1339 tarihli **İcra Vekilleri Reisi H. Rauf** imzalı, 11.1.1339 İcra Vekillerinin değerlendirmesi sonucunda hazırlanan layiha 4 madde olup, 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 (26.9.1915) tarihli Tasfiye Kararnamesi hükümlerinin geçerli olduğu düzenlemesi (madde 1'de) yapıyor, Tasfiye Kanunu ya da Kararnamesi gereği her mahallede birer komisyon kurulacağı belirtiliyor (madde 2'de) ve 3'üncü maddeyle de 20.4.1338 tarihli Emvali Metruke Kanununu yürür-

lükten kaldırılıyor.

Layihanın esbabı mucibesinde, Emvali Metruke Kanununun neşrinden ve Tasfiye Kanununun iadei meriyetinden önce ve sonrasında firar ve gaybubet edenlerin terk eyledikleri emvali menkule ve gayrimenkuleden gayrimeşru istifade emelinde olanların bulunduğu belirtilerek, bunun sonucunda **davaların yüzde 95'inin** bu yönde olduğu ve bunun önleyecek bir düzenlemenin yapılmaması halinde emvali metrukenin eyadii (eller) gayrimuhikkaya (muhikka: hakkı yerine getiren) geçeceğini iddiasında bulunarak, bu duruma düşmemek için ilgili layihanın kanunlaşması öneriliyor.

Ve...

Garip çelişki!

Esbabı mucibede belirtildiği gibi İttihatçı döneme ait Tasfiye Kanunu yeniden yürürlüğe konmak istenir... Layihanın birinci maddesiyle yeniden yürürlüğe konulacağı düzenlemesinin neden yapılmak istendiği de garip bir çelişki olsa gerek...

14 Eylül 1338'de Meclis'te önce gizli (102'inci inikat/toplantı 2'inci celse) ve ardından aleni oturumda (102'inci inikat/toplantı 3'üncü celse) önerge kabul edilir ve böylece İstanbul Hükümetinin 8 Ocak 1336 tarihli kararnameyi yürürlükten kaldırılarak, bu kararnamenin kaldırdığı İttihatçı döneme ait Tasfiye Kararnamesi yeniden yürürlüğe konmuştur...

Maliye Vekil'in beyan ettiği gibi 11 Eylül 1338'de değil, 14 Eylül 1338'de Meclis kararıyla, İstanbul Hükümetin ait kararname yürürlükten kaldırılır. Böylece İttihatçı döneme ait eski düzenlemeye dönüş sağlanır.

Gaziyıntap Mebusu Ali Cenani'nin '**Ahar mahallere nakledilmiş eşhasın tasfiyeye tâbi tutulan emvali hakkındaki 8 Kanunusani 1336 tarihli Kararnamesinin reddine dair takriri**' hakkında Maliye Vekili Hasan, 8.1.1336 tarihli kararnamenin İstanbul Hükümeti tarafından neşredildiğini belirterek, tatbikatta bir çok sorunun yaşandığını ve hemen kaldırılması gerektiğini anlatıyor, ama takrir sahibi Ali Cenani ise bir cümle bile söylememiştir (BMM ZC, I/23-14.9.1338, sf. 49).

Başka söz alan olmaz ve takrir okunduktan sonra 284 no'lu '**Âhar mahallere nakledilmiş eşhasın tasfiyeye tâbi emvali hakkında mevcut kararnamenin reddine dair**' kararname kabul edilir.

8 Kanunusani 1336 tarihli kararnamenin ref'i görüşmesi her ne kadar bir sayfada biterse de daha öncesinde ilgili layihanın **gizli görüşmesi** ise hayli uzun tartışmalara neden olur (TBMM GCZ, III-14.9.1922, sf. 768-781). Gizli celsede

kanunun kabul edilmesi de yasama tarihi açısından önemli bir an olsa gerek. Aleni celsede söz almayan Ali Cenani, hafi celsede geniş açıklamalarda bulunur.

14 Eylül 1922’de yapılan gizli görüşmede ele alınan layiha, üç madde olup, birinci maddesinde kararnamenin kaldırıldığı belirtiliyor ve diğer iki madde de yürürlük ve icra memuruyla ilgilidir. Maliye Vekili, layihayla ilgili değerlendirmede bulunurken, teklif veren hakkında bilgi veriyor ve görüşmelerin sonunda 3 maddelik layiha kabul ediliyor. Fakat bu gizli celsede kabul edilen ‘karar’ın (Reis karar diyor, aleni celsede önerenin sunulduğu içimiyle kararname olarak sunuluyor) adı, elbette kanunlar listesinde bulunmamaktadır.

Madde 1- Ahar mahallere nakledilmiş eşhasın tasfiye tabi tutulan emvali hakkında 16 Rebiyülahir 1338 ve Kânunusani 1336 tarihli kararname mevkiî meiriyetten ref olunmuştur.

Gizli tutanakta bir Gaziyayıntap Mebusu Ali Cenani’nin bir de Mardin Mebusu Necip’in teklifi vardır. Anlıyoruz ki, aleni celsede Ali Cenani’nin teklifi okunup karar haline getiriliyor.

Ve tezkere: 11.12.1338 tarihli İcra Vekilleri Reisi Rauf imzalı tezkerede, Rum ve Ermenilerin gayrimenkullerinin dün (alçak) bir fiyatla ellerinden çıkarılmasının mübadeleye zarar verdiklerini belirten Maliye Vekaletinin 10.12.1338 tarihli tezkeresiyle birlikte, İstanbul Rumların emvali gayrimenkullerini satmalarına Sıhhiye Vekilinin muhalif olduğunu belirtiyor (bu tezkere, 20.12.1338 tarihli oturumda da gündeme gelir ve set geçen tartışma sonrasında Adliye Encümeni’ne havale edilir; BMM ZC, 1/25-20.12.1338, sf. 472-473).

Ve 5 layiha ile 1 tezkere, **Ahar Mahallere Nakledilen Eşhasın Emval ve Düyun** (borçlar) **ve Matlûbatı** (alacak) **Metrukesi Hakkındaki 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 Tarihli Kanunu Muvakkatin Bâzı Mevaddı** (hususları) **ile 20 Nisan 1338 tarihli Emvali Metruke Kanununu Muadil** (eşit, beraber) **Kanun Layihası 9** madde olarak hazırlanır..

5- 1915’e dönülüyor

Layihanın görüşülmesine, bir gün sonrasında 15 Nisan 1923’te devam edilir.

Âhar Mahallere Nakledilen Eşhasın Emval ve Düyun Matlubatı Metrukesi 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli Kanunu Muvakkatin Bazı Mevaddı ile 20 Nisan 1338 Tarihli Emvali Metruke Kanununu Muaddil Kanun Layihasının görüş-

şülmesi sırasında ilk söz alan Yozgad Mebusu Süleyman Sırrı, komisyonların sorun yaratan bir kurum olduğunu belirterek, bu emvali menkule ve gayrimenkullerin satılmasını ve böylece Hazine'ye menfaat temin edilmesini öneriyor (BMM ZC, I/29-15.4.1339, sayfa 159-167).

Canik Mebusu Nazif de, 5-6 senelik harp nedeniyle insanlar evini barkını bırakıp gittiğini ve emval de hükümet tarafından idare edilemediği için tahrib olduğunu, bunun örneğinin de Ankara'da yaşandığı evlerin harap olduğunu, taşrada aynı durumun yaşandığı değerlendirmesini yapıyor. **"Bu emvalin onda biri kalmamıştır. Memleketin umranı (bayındırlık) için büyük bir darbedir"** diyen Nazif, İzmir ve Bursa gibi bazı vilayetlerde emvali metrukenin satılmasını önerir, hükümetin gerekli teşkilatı olmadığı için koruyamadığını ifade ediyor.

Maliye Vekili Hasan Fehmi (Gümüşhane), "Emvali Metruke Kanununun 4. ve 5. maddelerinde (**tagayyübü hükmen sabit olan**) cümlesi"nin bulunduğunu ve bunu da hükümetin elini bağıladığını, idarenin de Hazine'ye bırakıldığını belirterek, eğer evkafı ilgili olanı Evkaf'a, diğerlerini Hazinei Maliye'ye bırakılmış olsaydı, bunları hem satarak muhacire tahsis edebileceğini, ama kanundaki durumdan yapılamadığını anlatıyor.

Vekil Hasan Fehmi, arsaların tasarruf ve mülkiyetinin Emvali Metruke Kanunu gereği Hazine'ye bırakılmadığını belirterek, bu kanunla emvali metrukenin idare edilemeyeceğini, öngörülen düzenlemenin yapılması halinde Maliye'nin ve Hazine'nin de satabileceğini açıklıyor.

Layihâ toplu görüşülmesinde Maliye vekili sürekli söz alıp, açıklamalarda bulunuyor ve mevzuatın ne denli keyfi uygulandığına işaret ederek mevcut durum hakkında bilgi veriyor:

"Elde iki hüküm vardır. Biri Tasfiye Kanunu ki, tehcir edilen eşhasa aittir. Biri de Emvali Metruke Kanunu ki, firar ve tagayyübeden eşhasa aittir. Bunlardan her ikisi de yekdiğeriyle tearuz (çelişki) teşkil ettiği gibi bunlar memlekette eşhasa göre, eşhasın vaziyetine göre hüküm veriyor... **11 Eylül'den sonra Tasfiye Kanununun iadei meriyetinden sonra** [Vekil, 11 Eylül 1338'de kabul edilen 260 no'lu 28 Şubat 1338 Tarihli Avans Kanununun Üçüncü Maddesinin İlgasına Dair Kanun'a (BMM ZC, I/22-11.9.1338, sf. 621) atıf yapıyor, ama kanun içeriğinde bu yönde bir düzenleme bulunmamaktadır, ilgili düzenleme 14 Eylül'de yalıyor]... Tasfiye Kanunu Mondros Mütarekesinden sonra mevkii meriyetten kaldırılmış, tekrar Meclisi Alinizce iadei meriyetti tarihine kadar geçen müddet zarfından mallarına sahip oldularsa Tasfiye Kanununun temini meriyetine kadar emvalleri üzerin-

de alım satım tabii yapılabilir.”

Layihayla ilgili genel görüşmenin ardından maddelere geçilir (BMM ZC, I/29-15.4.1339, sf. 167-175). Böylece Maliye Vekili'nin Osmanlı dönemine ait 1915 Tasfiye Kanunu'na dönüldüğü yönündeki açıklaması, kabul edilen yasal düzenlemeyle kanuni bir nitelik kazanıyor. 333 no'lu kanunun 6'ncı maddesinde, Osmanlı döneminde çıkarılan kanunu muvakkatın ismi verilerek yürürlükte olduğuna dikkat çekiliyor.

Görüşmeler sırasında Çorum Mebusu Haşim, kalan apartmanların o kadar çok olduğunu, bunların değerinin 500 milyon lirayı bulduğunu ve bunların Vakıflar İdaresi'ne temlik edilemeyeceğini, verilemeyeceğini ifade ediyor...

Birinci maddeyle ilgili değişiklik önermeleri verilir ve yoğun tartışma yaşanır.

Daha sonraki maddeler üzerinde tartışma sınırlı kalır ve tek tek kabul edilir:

Kanunu mezkurun (adı geçen) yani **1915'deki Tasfiye Kanunu Muvakkatın** 7'inci maddesinin değişikliğine yönelik düzenlemede emvali metrukenin davalık, icralık durumunda Hazinenin takip etmesi öngörülür (Madde 3), kanunu mezkurun 8'inci maddesinin değişikliğine yönelik öneride komisyonların çalışması düzenlenir (Madde 4), kanunu mezkurun 9'uncu maddesi mülğadır (Madde 5), 22 Şaban 1339 (1340 sadaları) ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvali Metruke Kanunu mülğadır (Madde 7), neşriyle muteberdir (Madde 8), Şeriyeye evkaf, Adliye, dahiliye, Maliye icrasına memur (Madde 9).

Madde 6- Her ne suretle olursa olsun tagayyüp ve müfrekat veyahut memaliki ecnebiye ve meşguleye veya İstanbul ve mülhakatına firar edenlerin emvali menkule ve gayrimenkule ve düyun ve matlubatı hakkında dahi mezkûr 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli Kanunu Muvakkat ile tadilat ahkamı tatbik olunur.

Böylece layiha, 11 maddelik 333 no'lu, **Âhar Mahallere Nakledilen Eşhasın Emval ve Düyun Matlubatı Metrukesi Hakkındaki 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 Tarihli Kanunu Muvakkatın Bazı Mevaddı ile 20 Nisan 1338 Tarihli Emvali Metruke Kanununu Muaddil Kanun** olarak ekseriyetle 15 Nisan 1923'de kabul edilir (BMM ZC, I/29-15.4.1339, sf.175 ve I/29-16.4.1339, sf.199; Osmanlıca baskı, Sicill-i Kavanini, Birinci Cilt, 24 Nisan 1336-31 Teşrinievvel 1341, sayfa 174-176, baskı 1926).

333 no'lu kanunla bazı maddeleri değiştirilen 13 Eylül 1331 tarihli kanunu muvakkatın yeniden yürürlüğe konulmasıyla, Osmanlı döneminde başlatılan, toprağında yaşam damarı kesilmiş Ermenilerin bütün mal ve mülklerinin tasfiye edil-

mesine yönelik İttihatçı kanunun öngördüğü düzenlemeye yeniden dönülür...

İttihatçıların geçici kanunu, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarına aykırı olarak değerlendirilmeden uygulanmış, ancak kasım 1988'de yürürlükten kaldırılmıştır.

Ankara'nın İttihatçıların idari faaliyetine yönelik bu yaklaşımı sadece bu kanunla sınırlı değildir. Meclis'in çalışmaya başlamasıyla gündeme aldığı bir konu da Osmanlı Hükümeti'nin idari faaliyetleridir..

Meclis'te yapılan görüşme sonunda **İstanbul'un işgal edildiği ve Meclis'in kapandığı 16 Mart 1920 tarihinden** itibaren Osmanlı Hükümeti tarafından yapılan bağlayıcı olan tüm sözleşmelerin geçersiz olduğunu hükme bağlayan kanun kabul edilir.

Bu yönde düzenlemeyi öngören takrirler ilk kez, Meclis açıldıktan 6 gün sonra gündeme gelir. İstanbul Mebusu Adnan ve Erzurum Mebusu Hüseyin Avni'nin, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'nin idari faaliyetleriyle ilgili takrir, 29 Nisan'da Meclis gündemine alınır (BMM ZC/I-29.4.1923, sf. 145). Her iki takrir de iki madde olup, "İstanbul'un ecnebi kuvvetleri tarafından işgal olan 16 Mart 1336 (1920)" tarihinden itibaren İstanbul Hükümeti'nin idari tasarrufunun geçersiz olması istenmektedir.

13 Mayıs'ta Adliye Encüme'nin Mazbatasıyla ilgili ertelenen görüşme (BMM ZC, I/1-13.5.1336, sf. 288), 17 Mayıs'taki oturumda yapılır (BMM ZC, I/1-17.5.1336, sf. 327-329). 7 Haziran'da Adliye ve Hariciye encümenleriyle ilgili yapılan görüşme sonunda iki maddelik 7 no'lu **16 Mart 1336 Tarihinden İtibaren İstanbul Hükümetince Aktedilen Bilcümle Mukavelât, Uhudat ve Sairenin Keenlem-yekün Addi Hakkında Kanun** kabul edilir (BMM ZC, I/2-7.6.1336, sf. 139-145).

Böylece 16 Mart 1920'den 23 Nisan 1920'ye kadar İstanbul Hükümetinin yaptığı idari tasarrufların geçersiz olduğu kabul edilmiştir...

6- İttihatçılar tasfiyeyi hedefledi

15 Nisan 1923'de kabul edilen kanunla, yeniden yürürlüğe konan ve bazı maddeleri de değiştirilen 13 Eylül 1331 tarihli kanunu muvakkat, İttihatçı İktidarın tehcir kanunundan sonra taşınmazların tasfiyesine yönelik yürürlüğe koyduğu bir kanundur. Bu kanun, 1988 kasım ayına kadar da yürürlükte kalmış, uygulanmıştır...

İttihatçı İktidarın Ermeni mallarıyla ilgili yürürlüğe koyduğu, **13/26 Eylül**

1331/1915'de Ahar Mahallere Naklolunan Eşhasın Emval, Düyun ve Matlubatı Metrûkesi Hakkında Kanun-u Muvakkat, geçici bir kanundur (Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, cilt: III, kısım: III, 1914-1918 Genel Savaşı, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1991, sf. 45-49; Meclis-i Mebusan, devre: III, içtima senesi: 5, sene: 1334, no: 503-523, cilt 1, sayfa: 68-70; Takvim-i Vekai, 14 Eylül 1331, no: 2303; Sicilli Kavanini-1936, cilt 16, sayfa 678-679; Osmanlıca baskı, Düstur, Tertib-i Sâni, cilt 7, baskı 1336, sayfa 737-740).

Adından bahsedilip, içeriğine pek de değinilmeyen bu kanunun bazı hükümleri şöyle:

"Madde 1- 14 Mayıs 1331 tarihli kanun-u muvakkatle ahar mahallere nakledilen eşhas-ı hakikiye ve hükmiyenin terketmiş oldukları emval ve matlubat ve duyun, bu husus için müteşekkil komisyonların her şahıs için ayrı ayrı tanzim edecekleri mazbatalar üzerine mahkemelerce tasfiye olunur.

Madde 2- Madde 1'de beyan olunan eşhasın hin-i nakillerinde mutasarrıf buldukları icarteynli musakkafat 'damlı, üstü örtülü) ve müstagallatı (damsız, üstü açık) vakfiyenin Hazine-i evkat ve emval-i gayr-ı menkule-i sairenin Hazine-i maliye namlarına kayıtları icra edilerek her iki kısım emval-i gayr-ımenkulenin mezkûr hazineler tarafından verilecek bedellerinden ba'det-tasfiye kalacak miktarı eshabına ita olunur..

Madde 3- Bu eşhasın nukut (nakid) ve emval-i menkule-i metrukesiyle mevduat ve matlubatı 1. maddede zikrolunan komisyon reisi veya vekili tarafından cem ve istirdat (geri alınma, alma) ve tahsil ve dâva ve emval-i metrukeden münaziünfih (davalı, kavgalı) olmayanlar bilmüzayede frucht ile hasıl olan meblağ sahipleri namına emaneten mal sandıklarına tevdi olunur.."

Sadece üç maddesini aktaran Bayur'un bu kanunla ilgili yorumu şöyledir:

"Bu kanunun genel anlamı, tehcire uğramış olanların yerlerindeki bütün mal ve mülklerinin tasfiye edileceği, dolayısıyla oralara dönecek olsalar ile pek azının tutunabileceği, bundan başka tasfiyelerde kendileri veya adamları bulunmayacağından menfaatlerinin ancak resmi teşkilatlarca korunulacağıdır."

Bayur, dönem hakkında bilgi vermeye devam ediyor:

Kanunun çıkışından iki gün sonra 15 Eylül'de Mebusan ve Âyan açılır ve 30 Teşrinisani 1331/13 Aralık 1915'de Âyan'da Ahmet Rıza'nın kanunun barıştan sonra uygulanması isteğiyle verdiği takdir gündeme alınır ve takririn geri alınması da istenirse de, Ahmet Rıza, kanun-u muvakkatın nasıl uygulanacağıyla ilgili düzenleme üzerinde durarak, şu değerlendirmeyi yapıyor:

“Ermenilerin malı kısmen yağma edildi. Kuvve-i teşriye kanunu reddedinceye kadar elde bir şey kalmayacak. Yapılacak şeylerin hepsi yapılmış olacak.”

Bu da, Ermenilerin taşınmazlarının korunduğu, geri verildiği ifadelerin ne denli gerçekçi olduğunun kanunun hükmünden daha net olarak anlaşılacaktır...

7- Rehin emlake düzenleme

Böylece Ahmet Rıza'nın da vaktinde dikkat çektiği gibi Ermeni mallarının tasfiyesini öngören 1915'deki düzenlemeye yeniden dönülür...

BMM'nin birinci dönemde çıkarılan son kanundan bir önceki kanun da kurtarılan bölgelerdeki Ziraat Bankası ile Evkaf ve Eytam idarelerinin alacakları istisna olup, borçlarla ilgili düzenleme olup, özünde 'özel-kişiler borçlarla' ilgili olarak emlakın rehin bırakılması ve sonrası uygulamalarla ilgilidir.

Bu yöndeki düzenlemeyle ilgili Burdur Mebusu İsmail Suphi'in teklifi ile Layiha Encümeni Mazbatası, Kavanini Maliye (TBMM ZC, 1/27-5.2.1339, sf. 166) ve Adliye encümenlerine havale ediliyor (TBMM ZC, 1/27-17.2.1339, sf. 360). Encümen görüşmelerinin sonunda 5 maddelik layiha **Vefaen Bey'ü Ferağ veya Teminat Suretiyle Emvali Gayrimenkulleri Merhun Olup Tediye Deyn Edemiyen Medyunların Emlak ve Düyunu Hakkında Kanun** adıyla düzenlenir ve böyle (kanun no: 337) kabul edilir (BMM ZC, 1/29-16.4.1339, sf. 211-219;).

İsmail Suphi'nin takririnin gerekçesinde kurtarılan bölgelerde bir emlak buhranının yaşadığını, 1918 Mütarekesinden beri milyonlarca lira kıymetinde 'Türk ve Müslüman' emlakinin gayrimüslimlerin eline geçtiği ve bu halin devam ettiğine dikkat çekilerek, kurtarılmış bölgelerle ilgili düzenleme yapılmasının gereğine işaret ediliyor.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf'un layiha gerekçesinde de özellikle İstanbul'daki uygulamalar üzerinde duruluyor. Borçların vadesinden itibaren 1 yıl süreyle ertelenmesi öngörülen birinci madde tartışılır. İcra Vekilleri Reisi Hüseyin Rauf (Sivas), vadesi geldiği için 1.000 TL servetin 50 TL satıldığını belirterek, düzenlemenin gerekliliği üzerinde duruyor.

Tartışma, hem malların düşük fiyatla elden çıkarıldığı hem de bu malların Hıristiyanların eline geçtiği üzerinde yoğunlaşıyor. İstanbul'un da özel olarak belirtilmesine yönelik ifadelerin de etkisiyle, o yönde düzeleme yapılarak oylanıyor.

Ve madde kabul edilir.

Madde 1- İstanbul ve memaliki müstahlasada (kurtarılmış) vefaen (sözünde durma, ödeme) bey' (satma) ve ferağ (vazgeçme, terk etme) veya teminat su-

retiyile emvali gayrimenkuleleri merhun (rehin edilen) olup hitam (son) bulmuş ve bulacak olan müddeti muayyenesinde tediye (ödeme) deyn (borç) edemeyen medyunların (borçluların) emvali merhunelerinin müzayede ve furuhtu (satma, satış) hulûlu (hulul: girme, gelip çatma) ecelden (ecel: borç vadesi) itibaren bir sene müddetle tecil olunmuştur.

Böylece her ne suretle olursa olsun özel borçların ödenmesi bir yıl erteleniyor ve rehin bırakılan ya da icralık emlakın ucuza satılması engellenmesi hedefleniyor.

İkinci maddeyle de bu tecil döneminde faizin geçerli olduğu düzenlemesi yer alıyor.

Üçüncü maddeyle, Ziraat Bankası ile Evkaf ve Eytam idarelerin alacakları kandan müstesna tutuluyor.

8- Gayritürkleri tasfiye

1923 ve sonrası, Türk'lük politikaların yoğunluk kazandığı dönemdir..

Meclis'in, 1339 yazındaki seçim sonrasında ikinci devresinin ilk toplantısı 11 Ağustos 1339'da yapılır ve Lozan'la ilgili görüşmeler bu ay içinde görüşülür ve antlaşmanın öngördüğü hükümler kanunlaşır.

Ardından 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilanını sağlayan kanunla 1921 Anayasası'nın iller düzeyinde federasyonu öngören maddeleri değiştiriliyor ve Hali-feliği ilga eden düzenlemeyle 1924 Anayasası kabulü (20.4.1340) öncesinde hükümet, homojenleştirmeye yönelik Türklük politikasını doğrudan çalışma hayatına etkin kılmanın politikalarında yoğunlaşıyor.

"Her Türk hür doğar ve hür yaşar..." (Madde 68) ve "Türkler kanun karşısında eşittirler..." (madde 69) ve "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir..." (Madde 88) ve "Siyasi hakları olan her Türkün, yeterliğine ve hakedişine göre, devlet memuru olmak hakkıdır" (Madde 92) hükümlerini içeren 924 Anayasası'nın kabulünden yaklaşık iki ay öncesinde, resmi olarak etnik kökeni Türk olmayanlar ve esas olarak da Müslüman daha doğrusu da (sonraki politikalarını dikkate almak kaydıyla) Sünni olmayanlar **gayritürkler** olarak tanımlanıyor ve bunların çalışma hayatından tasfiyesi amaçlanır.

İstanbul Mebusu Ali Rıza'nın, şirketlerde Türk memur istihdamı hakkındaki 13.10.1339 tarihli sorusunu Nafia Vekili, yaklaşık üç ay sonra yanıtlar (TBMM ZC, II/5-6.2.1340, sayfa 612-614).

Nafia Vekili Süleyman Sırrı (İstanbul), itilâfname (uyuşma) ile kayıt konduğu-

nu ve şirketlerdeki müstahdemin Türk olacağı zorunluluğu getirildiğini belirterek, ilgili şirketler hakkında tek tek bilgi veriyor.

Tramvay Şirketinde 1339'da 1.140 Türk varken bu sayı, 1.1.1340'ta 1.480'e çıktı ve bu dönemde de 495 olan **gayritürk** (Vekil'in tanımı aynen böyle) sayısı 139'a inmiştir, ecnebi sayısı da 31'den 16'ya gerilemiştir; çıkarılan gayri Türk sayısı 356'dır, işe 340 Türk alınmıştır.

Bu, istihdamın Türk'leştirilmesi değil mi?..

İstanbul Mebusu Ali Rıza, yaklaşık bir yıl sonra da konuyu yeniden gündeme getirir ve İstanbul Tramvay Şirketi'nde müstahdem amele hukukunun temini ve gayritürk amelenin ihracı ve buna mütedair mütalânamenin nazarı dikkate alınmasını temenniyatına dair tahriri, başvekalete gönderilir (TBMM ZC, II/12-17.1.1341, sayfa 129).

Çalışma hayatında benzer politikaların devamı sonucunda **Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun** (Kanun no: 2007, BMM'de kabul tarihi: 11.6.1932) ile 'Türk vatandaşları'nın yapacağı işler tek tek, ayak satıcılığı, çalgıcılık, bar oyunculuğu ve şarkıcılığı, bayatlık vs. olarak sıralanır.

Çalışma hayatında bu politikaya devam edilir...

Memur (kanun no: 788, Memurin Kanunu, TBMM, ZC II/23-18.3.1926, sf. 251-262, 5'inci madde), Gümrük Komisyoncusu (19.6.1927, kanun no:1093, Gümrük Komisyoncularına Ait Kanunu, 4'üncü madde) ve hatta gözlükçü (30.12.1940, kanun no: 3958, Gözlükçülük Hakkında Kanunu, 1'inci madde) olmanın da birinci şartı 'Türk olmaktır'..

Kanunlardaki bu ifade, Anayasal olarak 'Türk'lük tanımı vatandaşlık olarak yapılan tanımın ötesinde 'gayritürk'lere dikkat çekmek yönelik bir düzenlemedir.

9- Emlakin dağıtılması

Emvali metruke konusu, 1923 yılının sonunda verilen bir önerenin yeni yılın mart ayında gündeme alınmasıyla yeniden tartışılır...

1923 nisanındaki düzenlemeyle 1915'teki uygulamaya dönmüş olup, bunun sonucu olarak hükümet idaresinde bulunan sahipsiz emlakin düşman, asiler ya da lüzum olması nedeniyle hükümetin bir idari birimi tarafından kullanıldığı dikkate alınarak, yeniden dağıtımı ve mülk olarak verilmesi önerilir...

Erzurum Mebusu Rüştü Paşa ve rüfekası, Mübadele, İmar ve İskan Kanununun 8'inci maddesinin değiştirilmesini öngören teklifi (teklif Meclis gündeminde,

TBMM ZC, II/3-12.11.1339, sf. 345), muhacire verilecek emvali metrukenin dağıtılmasını önerir (TBMM ZC, II/7-13.3.1340, sf. 411-420).

Bununla ilgili olarak Mübadele, İmar ve İskan Encümeni Mazbatasında, memlekette vukubulan isyanlar ve düşman istilası nedeniyle halkın mutazarrır (zarar görmüş) olduğu ve Hükümet tarafından halkın zayıatları nispetinde, emlakı metrukeden emlak ve arazinin dağıtılması önerilir.

Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası da aynı yöndedir.

Birinci maddeyle ilgili yoğun tartışma yaşanır.

Eskişehir Mebusu Emin, "Emvali metruke hükümetin malıdır. Satmaya me-zundur" tespitinden hareketle, sadece muhacirlere satılması ve verilmesinin adaletsizliği üzerinde dururken, Karesi Mebus Vehbi de, kanun elzem ve mübadillerin bıraktığı malların dışındaki emvali metrukenin ihtiyacı olana verilmek zorunda olduğunu ifade eder.

Tartışmalar üzerine söz alan İzmir mebusu Mustafa Necati, hem İmar Vekaleti Vekili hem de Adliye Vekili olarak, tasarı lehinde değerlendirmede bulunur.

Mustafa Necati, İmar Vekaleti Vekili olarak, emlakı metrukenin mübadeleye tabi olan kısmını gelen ahaliye kanunen verilmesi zorunluluğuna işaret eder ve "Diğer kısmı için mübadele, İmar ve İskan Vekaletleri bir hakkı talebi yoktur. Bunun için bu hususta istediğimiz şekilde kabul edebilirsiniz" diyerek, düşmanın İzmir ve Karamürsel'de yakarak yaptığı tahribat hakkında bilgi verir.

Ve Mustafa Necati Adliye Vekili olarak da, kanunun emvali metrukenin muhacire verilmesini öngördüğünü ve bunun da yapıldığını belirterek, gerekli düzenlemenin yapılması halinde muhtacine de verilebileceğini ve Vilayeti Şarkıye muhacirlerinin de iskan edildiğini belirterek, "Zaten bu suretle muvakkaten vermiş olduğumuz yerleri biz bir kanunla ebedi surete vermiş olacaksınız" uyarısında bulunur.

Takrirler ve uzun tartışmanın sonucunda birinci madde oylanır ve kabul edilir.

Madde 1- Mübadeleye gayritabi eşhasa aid olup Hükümet yedinde (yed: kuvvet, kudret) bulunan metruk emlak ve arsa, düşman, usat (asiler) ve hasbellüzum (lüzum olduğundan) Hükümet tarafından hedim (yıkma) ve tahrip veya harb dolayısıyla ihrac edilmiş olan emlak sahiplerine, muhtacolarlar tercih edilmek şartıyla zayıatlarının derecesi nisbetinde tevzi (dağıtma) ve temlik (mülk olarak verme) olunur.

Bununla, mübadeleye (batı ve iç Anadolu'daki Rumlar) tabi olmayanlar dışındaki insanların malların dağıtılması ve mülk olarak verilmesi kabul ediliyor...

Madde 2'de tevzi ve temlik edilecek emvali gayrimenkulenin bedelinin Maliye bütçesinde istihsal olunacağı öngörülüyor.

Madde 3'te, hasarın nasıl tespit edileceği, Madde 4'de neşrinden meriyülic-
ra (yürürlükte) olduğu ve Madde 5'te kanun icrasını Heyeti Vekile'nin yapacağı önerilir.

Layihâ, 441 no'lu kanun olarak, **Hükümet Yedinde Sahipsiz Olarak Mevcut Bulunan Emlakin Emval ve Emlaki Düşman, Usat ve Hasbellüzum Hükümet Tarafından Tahribedilmiş Olanlara Nisbet Dahilinde Tevzii Hakkında Kanun** kabul edilir.

İki yıl sonrasında yine mart 1926'da Meclis'teki görüşmede Dahiliye Vekili Cemil, bu 441 no'lu yasaya yönelik değerlendirmede bulunur ve gayrimenkullerin dağıtılması sonrasında bedellerin, nisan 1925'te kabul edilen yasayla 1925 kıymetinden fiyatla belirleneceği ve paranın da Ziraat Bankası'nda toplanılacağını anlatıyor (TBMM ZC, II/23-6.3.1926, sf. 73-74).

10- Tapuda fotoğraf yapıştırılması

O güne kadar gayrimenkul alımı ve satımı işleri ile tapu kayıtlarında fotoğraf kullanılması zorunluluğu sınırlı da olsa bir kanunla kabul edilir 1926 yılının ocak ayında.

Dahiliye Nazırı Talat'ın itirafı

Ermenilerin toprağından sürülmesinin kanunu muvakkat (geçici kanun yani kanun hükmünde kararname) 27 Mayıs 1915'te kabul edildiyse ve Meclis-i Vükela yani hükümet ilgili kararı 30 Mayıs 1915'te aldıysa da, bizzat fiili uygulamanın daha öncesinde başladığını yine Dahiliye Nazırı Talat'ın telgrafından öğreniyoruz.

9 Mayıs 1915'te (26 Nisan 1331'de) Dahiliye Nazırı Talat'ın Van Valisi Cevdet ve Bitlis Valisi Mustafa Abdülhalık'a gönderdiği telgrafta (Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, 1915-1920, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara-1995, 2. Baskı, sf. 28-29'da BOA.DH.ŞFR, nr.52/282), Van'da yoğun olarak yaşayan Ermenilerin güneye 'tard (koğma, uzaklaştırma, sürme) ve ihracının' kararlaştırıldığı ve ayrıca Erzurum'un güneyi ile Bitlis'deki Ermeniler'in de sevke dahil edileceği ifade ediliyor.

Dahiliye Nazırı Talat, ayrıca Meclis-i Vükela'ya yani hükümete 17 gün sonra yani 26 Mayıs'taki tezkeresinde de Ermenilerin sürüldüğüne dikkat çekilerek, fiiliyata uygun gerekli düzenlemenin bir an önce yapılması isteniyor.

Gayrimenkullerin tasarrufiyesinde tapu senedi ve kayıtlarına fotoğraf ilsak (yapıştırma) olunmasına dair (1/711) layiha (TBMM ZC, II/21-4.1.1926, s. 29; TBMM ZC, II/21-6.1.1926, s.67-69) maddeler görüşülür.

Zaptın sonunda Meclis'e 30 Kanunuevvel 1341 tarihli Başvekil İsmet imzasıyla gönderilen layihanın esbabı mucibesinde, yakın zamanlarda imam ve muhtarların resmi mühürleri taklit edilerek ashabının (sahipleri) haber ve malûmatı olmaksızın rehin bırakıldığı, satıldığı veya terk edildiği gibi olayların yaşandığı, bu tür sahtekarlıkların olduğu belirtilerek, tapu kayıtlarına fotoğraf yapıştırılması zorunluluğu üzerinde durulmaktadır. Tapu Encümeni Mazbatası da 3.1.1926 tarihli olup, gerekçesi hükümetin değerlendirmesiyle benzerdir.

Layihayla ilgili ilk söz alan Aydın Mebusu Tahsin olup, bir çok yerde fotoğrafçılığın bile isminin geçmediğini belirterek, bu istemin nasıl gerçekleştirileceğini sorar.

Giresun Mebusu Hakkı Tarık, Tahsin Beyin itirazlarının geçersiz olduğunu belirterek, kanunda "... ilsak olunmasını arzu eyledikleri taktirde..." ifadesine dikkat çeker.

Birinci madde, tartışma sonrasında yeniden düzenlenmek üzere geri çekilir.

Birinci maddenin yeni düzenlemesinde madde 1'deki 'fotoğraf yapıştırmanın isteğe bağlı' hükmü çıkarılır, 'zorunlu' hale getirilir ve evvelce emvali gayrimenkuleye temellük (mülk edinme) ve teferruğ (bir mülkün tapu işini kendi üzerine yapma, bir işi bitirme) etmiş olanların fotoğraf vermeleri arzularına tabi olduğu

Meclis-i Vükela'nın 30 Mayıs 1915 (17 Mayıs 1331) tarihli kararında, Dahiliye Nazırı'nın 26 Mayıs 1915 (13 Mayıs 1331) tarihli tezkeresi aktarılıyor. Tezkerede Van, Bitlis, Erzurum, Adana, Kozan, Cebeli Bereket, Maraş, İskenderun, Antakya illerinin isimleri sıralanarak, bu illerden "...Ermenilerin vilayat-ı cenubiyeye sevkine bi'l-ibtidar (başlanılarak)..” yapıldığı yani Ermenilerin Musul ve Zor'a sürgün edildiği ifade ediliyor (Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, 1915-1920, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara-1995, 2. Baskı, sf.30-32'da BOA. Meclis-i Vükela Mazbatası, 198/163).

Bu, hükümet kararı ve kanun yerine geçecek karar olamadan Dahiliye Nazırı Talat'ın bizzat Ermenileri sürgün etmeye yönelik bir fiiliyat içinde olduğunun itirafıdır..

Dahiliye Nazırı Talat'ın fiili durumu Yusuf Hikmet Bayur tarafından "Görüldüğü gibi Dahiliye Nezareti, yani Talat Bey, Meclis-i Vükela'dan karar almadan ve bu işle ilgili kanun-u muvakkat çıkarttırmadan Ermeni tehcirine başlattırıştır ve bu ağır sorumluluğu tek başın almaktan kaçınmamıştır" şeklinde değerlendirilmiştir (Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkilâbı Tarihi, Cilt: III-Kısım: III, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara-1991,

şeklinde değişiklik yapılır (TBMM ZC, II/21-23.1.1926, sf. 235-240).

Madde 1- Emvali gayrimenkuleye ait olan her nevi muamelâtı için tapu dairelerine müracaatla tapu senedatı istihsal edecek olalar ile evvelce emvali gayrimenkule temellük ve teferruğ edeler tapu senedatı ile kayıtlarına fotoğraf il-sak olunmasına arzu eyledikleri takdirde 4 ve 6 ebadında üç nüsha fotoğraflarını tapu dairelerine tevdi edeceklerdir.

Tartışmaların sonunda madde aynı içerikte ve tek cümle olarak düzenlenir ve kabul edilir. Tartışmalar daha sonraki maddelerde de birinci madde kadar olmasa da devam eder ve 8 maddelik 727 no'lu **Emvali Gayrimenkulenin Muamelâtı Tasarrufiyesinde Tapu Senedatı ile Kayıtlarına Âlakadaranın Fotoğrafları İlsak Olunmasına Dair Kanun** 30 Kanunisânî 1926'da kabul edilir (yeniden oylanır, TBMM ZC, II/21-30.1.1926, sf. 296-300; Resmi Ceride, 9 Şubat 1926, no: 293; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 202-203).

Tapu dairelerinin görev sahası dışındaki işlemler de bir kanunla düzenlenir. Tapu daireleri hududu haricindeki emvali gayrimenkuleye ait muamelâtı tasarrufiyenin icrasına dair layiha (TBMM ZC, II/21-2.1.1926, sf.4; (TBMM, ZC, II/21-4.1.1926, s.44-45; 11.1 1926'da yeniden oylanır sf. 104-105), hiç tartışma yaşanmadan ve söz alan olmadan kabul edilir

Madde 1- Ashabının talebi vukuunda her tapu dairesi kendi hududu haricinde kâin (mevcut), ilişiği ve manii kanunisi olmadığı mahallerinden sorularak

sf. 38).

İtihatçılarn bazı kararları

Sürgün edilen Ermeniler'in mallarıyla ilgili alınan kararlar, Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920) kitabında şöyle sıralanıyor (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara-1995, 2. Baskı, kısaca Osmanlı Belgeleri olarak):

- 26 Eylül 1915 (13 Eylül 1331) tarihindeki sürgün edilen Ermenilerin kalan menkul ve gayrimenkulleriyle ilgili kanunu muvakkat çıkarılmadan önce 30 Mayıs 1915 (17 Mayıs 1331) tarihli Meclis-i Vükela kararında da bir düzenlemeye gidilmiş ve belirlenecek komisyonlarla idare edilmesi öngörülmüştür (Osmanlı Belgeleri, sayfa 30-32'de BOA. Meclis-i Vükela Mazbatası, 198/163).

- 9 Haziran 1915'de Dahiliye Nazırı Namına Ali Müfit'ten Erzurum Vilayeti'ne şifreli telgrafta, Ermenilerin mallarının sahipleri adına **satılması** isteniyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 40'de BOA.DH.ŞFR, nr. 53/303).

tahakkuk eden emvali gayrimenkuleye müteallik muamelâtı dahi icraya me-
zundur.

Birinci maddenin ardından, 'neşrinde itibaren geçerlidir' ve 'Maliye Vekili ic-
ra eder' hükümlerini içeren üç maddelik, **Tapu Daireleri Hududu Haricindeki Em-
vali Gayrimenkuleye Ait Muamelâtı Tasarrufiyenin Sureti İcrasına Dair Kanun**
(no'su 711) 11 Kanunisâni 1926'da kabul edilir (Resmi Ceride, 24 Kanunisâni
1926, no: 279; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 172).

11- Gayrimenkullerin satışı

Emvali metrukenin tapulandırma gibi işlemlerinin sonrasında satışı düzenle-
mesi de gündeme gelir. İstanbul Mebusu Dr. Hakkı Şinasi'nin emvali milliyeye ve
metrukeden olan emlakı vakfiye sureti fûruhtu (satışı) hakkında kanun (2/534)
teklifi (TBMM ZC, II/21-14.1.1926, s.156) Kavanini ve Muvazenei Maliye
(TBMM ZC, II/21-25.1.1926, s.243) ve Başvekalet tezkeresiyle (3/563) Evkaf en-
cümelerine havale edilir (TBMM ZC, II/22-3.2.1926, s. 33).

Başvekalet tezkeresiyle teklif, ticaret ve sanayi odalarıyla açılacak borsalar
ve tesis olunacak fabrikalar için tahsisine lüzum görülecek emvali milliyeye ve met-
ruke ile emlak ve arsaların bedeli mukabilinde itası (verme) hakkında 1/775 no'lu
kanun (zaptın sonunda 12.12.1341 tarihli Başvekil İsmet imzalı layihanın gerek-
çesinde odaların yetersizliğine dikkat çekilir) layihası olarak düzenlenir (TBMM
ZC, II/22-15.2.1926, s. 209-210).

Madde 1'de, takdir olunacak bedelle ilgili düzenleme yapılır.

- 27 Haziran 1915'te Dahiliye Nazırı Namına Ali Müfî'ten Sivas, Trabzon ve Ma-
muretülaziz vilayetleri ile Canik Mutasarrıflığı'na gönderilen şifreli telgrafta, Ermeniler-
in mallarının **muhafazasına** ilişkin talimatname gönderiliyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa
53'de BOA.DH.ŞFR, nr. 54/202).

- 28 Haziran 1915'de Dahiliye Nazırı Talat'tan Kayseri Mutasarrıflığı'na gönde-
rilen şifreli telgrafta, terk edilen malların muhafazası ve deftere kaydı için **Maliye ve
Mülkiye memurlarından bir komisyon oluşturulması** ilişkin talimatname gönderiliyor
(Osmanlı Belgeleri, sayfa 55'te BOA.DH.ŞFR, nr. 54/226).

- 7 Temmuz 1915'de Dahiliye Nazırı Namına Ali Müfî'ten **Dörtöl/Adana Em-
val-i Metrûke Komisyonu Riyaseti**'ne gönderilen şifreli telgrafta, menkul malların bedeli
karşılığında Müslümanlara satılabileceği ifade ediliyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa
63'te BOA.DH.ŞFR, nr. 54/346). Böylece ilk kez Dörtöl/Adana Emval-i Metrûke Ko-
misyonu Riyaseti olarak bahsediliyor.

- 11 ve 12 Temmuz 1915'te Dahiliye Nazırı Namına Ali Müfî'ten Trabzon Vila-
yetine gönderilen şifreli telgrafta, Ermenilerin borçlarının tespiti ile mallarının **muhafa-**

“.. emvali milliye ve metrukeden veya mazbut vakıflardan lüzum görülecek arazi ve arsalar İcra Vekilleri Heyeti kararıyla mecalisi (meclisler) idarece takdir olunacak bedel mukabilinde satılabilir.”

Ve ticaret ve sanayi odaları vs. yanı sıra kısa konuşmalarla Tayyare Cemiyeti, Himayei Etfal, Türk Ocakları, Muallimler Birliği vs. de dahil olup olmadığı sorulur.

Muvazenei Maliye Encümeni Maztabası Muharriri Şakir (Çatalca), dahil olduğunu söyler. Maddedeki ‘mecalisi idarece’ Şakir Bey takiriyle ‘idare heyetlerince’ olarak değiştirilir. Görüşmeler sonunda üç maddelik layiha kabul edilir ve ayrıca ikinci kez yeniden görüşülür (TBMM ZC, II/22-22.2.1926, sf. 265-267).

Birinci maddedeki bedelin belirlenmesi konusu yeniden gündeme gelir, Ticaret Vekili Ali Cenani (Gaziantep), Aydın Mebusu Mithat’ın “idare heyetlerince takdirini” hatırlatınca da, “Müzayede ile yapılacaktır” açıklamasını yapar ve oylama sonunda kabul edilir.

Madde 1- Menafii umumiyeye hadim (hizmet gören) müessesat ile belediyelere ve ticaret ve ticaret ve sanayi ve ziraat odalarıyla borsalara ve hükümet veya Sanayi ve Maadin Bankası tarafından gerek resen ve gerek iştirak suretiyle vücuda getirilecek fabrika ve müessesata, emvali milliye ve metrukeden veya mazbut vakıflardan lüzumu görülecek arazi ve arsalar İcra Vekilleri Heyeti kararıyla idare Heyetlerince takdir olunacak bedel mukabilinde satılabilir.

Toplam üç maddelik 748 no’lu **Emvali Milliye ve Metrukeden veya Mazbut**

zası isteniyor ve Ermenilerin metrukata hakkında yapılacak muameleler sıralanıyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 64’te BOA.DH.ŞFR, nr.54/393 ve sayfa 66-67’de BOA.DH.ŞFR, nr. 54/420).

- 10 Ağustos 1915’de Dahiliye Nazırı Talat’tan, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Haleb, Hüdavendigar, Diyarbekir, Suriye, Sivas, Trabzon, Ma’muretu’l-aziz, Musul, Van vilayetlerine ve Urfa, İzmit, Canik, Zor, Karesi, Kayseri, Karahisarı Sahib, Maraş, Eskişehir, Niğde mutasarrıflıklarına gönderilen şifreli telgrafla, nakledilen **Ermenilerin borç ve alacakların ödenmesine** dair talimatname gönderiliyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 75’de BOA.DH.ŞFR, nr.54-A/368).

- 11 Ağustos 1915’de Dahiliye Nazırı Talat’tan Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Haleb, Hüdavendigar, Diyarbekir, Suriye, Sivas, Trabzon, Ma’muretu’l-aziz, Musul (Van yok) vilayetlerine ve Urfa, İzmit, Canik, Zor, Karesi, Kayseri, Karahisarı Sahib, Maraş, Eskişehir, Niğde mutasarrıflıklarına ve **Adana, Haleb, Maraş, diyarbekir, Sivas, Trabzon, Ma’muretu’l-aziz, Erzurum ve İzmit Emvâl-i Metruke Komisyonları Riyasetleri**’ne gönderilen şifreli telgrafta, Ermenilerin menkul mallarının ucuza satılmış olduğunu

Vakıflardan Bazı Müessesat ile Belediyelere Satılabilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun 22 Şubat 1926'da kabul edilir (Resmi Ceride, 7 Mart 1926, no: 315; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 420-421).

Sıra, verilen emvali metrukenin istirdat edilmemesi yönünde düzenlemeye gelmiştir..

Mübadeleye gayritabi yani mübadele edilmeyen eşhastan metruk olup, mültecilere ve muhacirlere teffiz (tefviz: bir işi bir kimseye ihale ve sipariş etme, bir malın tasarrufunu bir bedelle bir kimseye bırakma) ve iskan suretiyle verilen emvalin istirdat (geri alma) edilmemesiyle ilgili layihanın (TBMM ZC, II/22-24.2.1926, sf. 291), görüşülmesinde (TBMM ZC, II/23-6.3.1926, s.72-88; zabıt sonunda mazbatalar, Başvekil İsmet imzalı layiha tarihi 21.12.1341'dir), ilk söz alan Karesi Mebusu Ali Şuuri, memlekette iki türlü mal bulunduğunu ve bunlardan birinin '**Rumlardan kalan mal**' ve diğerinin de '**gayri mübadillere mahsus olan emlak ve arsalar**' olduğunu ifade eder.

Malatya Mebusu Reşit **1-2 milyar liralık emvali metrukenin** bulunduğunu, Muş Mebusu Osman Kadri de harpte zarar görenlere Ermeni emvali metrukenin verilebileceğini belirtirken, Maliye Vekili Hasan da, **Türkiye'nin emlak zengini** olduğuna dikkat çeker.

Dahiliye Vekili ve Tekirdağ Mebusu Cemil, bu konuyla ilgili olarak 13 Mart 1340 (441 no'lu kanun) ve 15 Nisan 1341 (622 no'lu kanun) tarihlerinde iki ka-

dan bu malların satışına dair anlaşmaların feshedildiği belirtiliyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 75-76'da BOA. DH.ŞFR, nr.54/381).

- 27 Ekim 1915'de Dahiliye Nazırı Namına Subhî'dan Urfa Mutasarrıflığına gönderilen şifreli telgrafta, evleri yanan Müslümanlara gerekli paranın asilerin emvali metrukesinden ödenmesi veya **boşalan Ermeni hanelerine yerleştirilmesi** isteniyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 117-118'de BOA. DH.ŞFR, nr.57/140).

- 13 Mayıs 1916'da Dahiliye Nazırı Namına Şakir'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgrafta, Mahall-i âhara (yani başka mahallere) nakledilen eşhassa ait malların tasfiyesi için oluşturulan **Emval-i Metruke Tasfiye Komisyonlarının Maliye Nezareti'ne ilhak ettiği** belirtiliyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 145-146'da BOA. HU.Kr.109/3).

- 14 Mart 1917'de Meclis-i Vükela'nın, nakledilen Ermenilerin ve Yunanistan'a hicret eden Rumların emlak ve arazisinden Ziraat Bankası'na olan **borcun ödenmesini** öngören kararı (Osmanlı Belgeleri, sayfa 171-172'de BOA.Meclis-İ Vükela Mazbataları, 207/73).

nun yapıldığını ve 'eşhası mütegayyibden (ortadan kaybolan) metruk olan emvalin' gayri mübadillere ve muhacirlere verilen kısmının nasıl tasfiye edileceğiyle ilgili bir düzenlemenin mevcut bulunmadığını ve fazla mal almış olanların ödemesiyle ilgili sorunu borçlanma kanunuyla çözümlendiğini, böylece 3'de 1'nin halledildiğini, geriye kalanın bu kanunla halledileceğini beyan eder.

Toplam beş maddelik layihanın görüşmesine geçilir ve maddeler okunarak, oylanır ve kabul edilir (TBMM ZC, II/23-13.3.1926, sf. 160-161).

Madde 1- Mübadaleye gayri tabi eşhastan metruk olup 13.3.1340 ve 15.4.1341 tarihli kanunlar ahkâmına tabi bulunan emlak ve arsalar ile 15.4.1339 tarihli kanun mucibince Hazineyi evkaf namına kaydı icra kılınan icareteynli musakkafat ve müstağlattan ve 1341 senesi Muvazenei Umumiye Kanununun 23'inci maddesi V fıkrası mucibince idarei hususiyelere terk edilmiş olan emvali gayrimenkuleden mübadeleye tabi olanlardan maada, kanunen hakkı iskanî haiz olanlara adiyen iskan veya teffiz tarihiyle verilmiş ve bundan böyle verilecek emvali gayrimenkule ile muharebelerde meskenleri harap olanların ikametlerine tahsis edilen haneler istirdat olunmayıp 3. madde mucibince takarrür edecek bedel, 14.1.1926 tarihli borçlanma kanununun mucibince kendilerine istiyfa olunur.

Bu kabil emvali gayrimenkuleden 13.3.1340 ve 15.4.1341 tarihli kanunlar ahkâmına tabi bulunanların 1331 senesindeki kıymeti mukayyedeleri ashabı hesabı carilerine geçirilmek üzere Maliye Hazinesine bırakılarak üst tarafı Ziraat bankasına verileceği gibi ciheti vakfa ve idarei hususiyelere ait bulunan-

- 25 Ocak 1919'da Dahiliye Nazırvekili Ahmed İzzet'ten Eskişehir Mutasarrıflığına gönderilen şifreli telgrafta, geri dönen Rum ve Ermeniler'e **mallarının iadesi** isteniyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 208-209'da BOA. DH.ŞFR.nr. 95/226).

- 26 Ocak 1919'da Dahiliye Nazırvekili Ahmed İzzet'ten Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdavendigâr, Diyarbakir, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'muretu'l-aziz, Van vilayetlerine ve Canik, Eskişehir, İzmit, Bolu, Teke, Çatalca, Karahisarı Sahib, Kala-i Sultaniyye, Karesi, Kayseri, Kütahya, Mentеше, Niğde mutasarrıflara gönderilen şifreli telgrafta, memleketlerine dönen **gayrı Müslimlerine emlak ve mallarının iade edilmesinde** Müslüman mülteci ve muhacirlerin sefalet ve mağduriyetlerine mahal verilmemesi isteniyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 211-212'de BOA. DH.ŞFR.nr.95/256).

- 19 Şubat 1919'da Dahiliye Nazırvekili Ahmed İzzet'ten, Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdavendigâr, Diyarbakir, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'muretu'l-aziz,, Van vilayetlerine ve Canik, Eskişehir, Urfa, İçel, İzmit, Bolu, Teke, Çatalca, Karahisarı Sahib, Kala-i Sultaniyye, Karesi, Kayseri, Kütahya, Maraş,

ların istiyfa edilecek bedellerinden kezalik 1331 kıymeti mukayyedelerinden fazlası miktarı Hazinei vakfa ve idare hususiyelere ita olunur.

Bu suretle mesken alan harikzedeler, kanunun mahsusuna tevfikan harikzede ve hasarzedelere ait olarak Ziraat Bankasına mevdu mebalığedeki hakkı iştirakini iskat eder.

Şu kadar ki, işbu kanun mucubince mesken verilecek harikzedelerin tahtı tasarruflarında başkaca meskenleri bulunmamak ve işgal ettikleri meskenlerin kıymeti hazırları 25 bin lirayı müteceviz olmamak meşruttur.

Böylece 781 no'lu, **Mübadeleye Gayritabi Eşhasın Metruk Olup Hakkı İskanı Haiz Olanlara ve Verilecek Emvali Gayrimenkule Hakkında Kanun** 13 Mart 1926'da kabul edilir (Resmi Ceride, 29 Mart 1926, no: 334; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 655-657). Kanunla, hanelere yönelik düzenlemeye gidilir.

12- 1914'e geriye dönük kamulaştırma

Gayrimenkulle ilgili çıkarılan bu kanunlara ek olarak, geriye dönük düzenleme de yapılır.. 1926 mayısında, 1914'e geriye doğru uygulanması amaçlanan kanun çıkarılır...

Böylece çıkarılan yasayla, 1914 yılından itibaren idarenin (yani belediye, valilik vs..) kamulaştırmaya yönelik tüm tasarruflarına (el koymasına) yasal bir düzenleme yapılır...

Yasayla ilgili layihanın Meclis'e gönderme tarihi aralık 1338'e kadar geriye

Menteşe, Niğde mutasarrıflara gönderilen şifreli telgrafta, **emvali metruke depolarından resmi dairelere geçici olarak nakledilen eşyanın sahiplerine iade** edilmesi isteniyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 222-223'de BOA. DH.ŞFR.nr.96/230).

- 4 Mayıs 1919'da Dahiliye Nazırı Namına Keşfi'den Bitlis Vilayetine gönderilen şifreli telgrafta, tehcir olup geri **dönenlerin metruk emvali menkule ve gayri menkullerin kendilerine teslimi** isteniyor (Osmanlı Belgeleri, sayfa 236'da BOA. DH.ŞFR.nr.99/35).

1915'teki İttihatçı kanun 1961 Anayasası'na uygundur

Danıştay 8. Dairesi, 13 Eylül 1331 tarihli (Ahar mahallere nakledilen eşhasın emval ve düyun ve matlûbatı metrûkesi hakkındaki) geçici kanunla bu kanunun bazı maddelerinin ve 20 Nisan 1338 tarihli emvali metrûke kanununu değiştiren 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanunun Anayasa'nın 10, 11 ve 36 ncı maddelerine aykırı olduğunu ileri sürerek, Anayasa Mahkemesi'ne başvurur.

Olay: Boğos Urkapyan tarafından annesi ölü Andon kızı Maryam Urpakya'nın 1 Mart 1942 tarihine kadar İstanbul'da oturduğu ve bu tarihte Pangaltı'da Çimen Sokak

gider; layiha üç yılı aşkın süre encümenlerde gider gelir.

Yani Ankara hükümeti bu yönde hayli önce girişimde bulunur, ama 1926 yılına kadar layihayı kanunlaştırmaz..Layiha, mayıs 1926'da Meclis'de görüşülür (TBMM ZC, II/25-16.5.1926, sf. 157).

Memleketin imarı maksadiyle 1330 (1914) senesinden itibaren yeni yol ve meydan çalışması veya genişletilmesi alelûmum memleket insarı maksadiyle hükümetçe ve belediyelerce hedmettirilen (hedm: yıkma) mebani hakkında kanun layihanın maddeleri görüşülür (TBMM ZC, II/25-29.5.1926, s. 582).

Madde 1- 1330 senesinden itibaren yeni yol ve meydanlar açılması veya genişletilmesi veya alelûmum memleket imarı maksadiyle hükümet ve belediyelerce hedmettiren hususi mebani ashabına 13 Eylül 1331 tarihli tasfiye kanununun 2. maddesi mucibince hükümete intikal eden emvali gayrimenkuleden verilmiş olan mebaninin (yapılar, binalar) kayıtları namlarına icra ve tapuları ita olunur.

Madde 2- Mezkûr mebaniye mukabil verilmiş olan emlakın bugün tahakkuk ettirilecek bedelleri ait oldukları belediyeler namına zimmet kaydolunarak 10 mütesavi taksitle 10 senede belediyelerce Maliyeye tediye olunur.

Okunan maddeler kabul edilir.

Diğer iki madde, yürürlük tarihi ve Vekil'le ilgilidir.

Maddeler hiç tartışılmadan okunur ve 862 no'lu **Memleketin İmarı Maksadiyle 1330 Senesinden İtibaren Yeni Yol ve Meydan Açılması veya Genişletilmesi**

51 numaralı evde öldüğü halde yetersiz bir tahkikata dayanılarak firari ve mütegayyip eşhastan sayılıp sahibi bulunduğu Üsküdar İcadiye Mahallesindeki taşınmaz malının Vakıflar İdaresince vaziyet olunarak 1952 tarihinde Çevri Usta vakfı namına tescil edildiği iddiasıyla vaziyet işleminin ve tescil muamelesinin iptaline karar verilmesi için Danıştay'da açılan dâva üzerine, Danıştay Sekizinci Dairesince halen yürürlükte bulunan ve emvali metrûke mevzuatı adı verilen 13 Eylül 1331 tarihli kanunla 15 Nisan 1339 tarihli 333 sayılı kanunun Anayasa'nın 36'ncı maddesinde yer alan mülkiyet ve miras haklarını kökünden kaldırdığı ve yine Anayasa'nın 10 ve 11'inci maddelerine aykırı bulunduğu cihetle bu hususta Anayasa Mahkemesince bir karar verilmesi için, Anayasa'nın 151'inci ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunun 27'nci maddelerine dayanılarak dâvanın durdurulmasına ve dosyanın Anayasa Mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir.

Ve Anayasa Mahkemesi başvuru şöyle değerlendirir (22 Nisan 1963, Esas no: 1963/41, Karar no: 1963/94, Resmi Gazete tarih/sayı: 31.7.1963/11468):
13 Eylül 1331 günlü geçici kanunun I ve değişik 2'nci maddeleriyle 15 Nisan 1339

Alelûmum Memleket İmarı Maksadıyla Hükûmetçe ve Belediyelerce Hedmettirilen Mebani Hakkında Kanun 29 Mayıs 1926'da kabul edilir (Resmi Ceride, 19 Haziran 1926, no: 402; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 1201).

Emvali mütrukeyle ilgili düzenlemeye devam edilir...

Ayrıca 1926'nın ilk aylarında mübadeleyle ilgili 6 maddelik **791 no'lu** Mübadeleye Tabi Eşhas Zimmetindeki Matlubatın (alacaklar) İstifası Hakkında Kanun (TBMM ZC, II/23-15.3.1926, s. 165; II/23-22.3.1926, s. 305-306; Resmi Ceride, 3 Nisan 1926, no: 338; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 690-691) ve 3 maddelik **802 no'lu** Mübadeleye Tabi Ahaliye Verilecek Emvali Gayrimenkule Hakkındaki 16 Nisan 1340 tarihli Kanuna Müzeyyel (ekleme parçası olan) Kanun (TBMM ZC, II/22-10.2.1926, s. 129; II/23-20.3.1926, s. 164; II/24-7.4.1926, s. 72; Resmi Ceride, 22 Nisan 1926, no: 353; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 717) ve ayrıca 4 maddelik **836 no'lu** Vefaen Beyi ve Ferağ veya Terminat İrae Olunan Emvali Gayrimenkulenin İcra Kanunu Mucibince Müzayede ve Furuhtlu Hakkında Kanun (TBMM ZC, II/25-12.5.1926, s. 75-78; Resmi Ceride, 29 Mayıs 1926, no: 384; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 905) kabul edilir.

13- 'Kan bedeli' verilen mallar

Emvali metrukeye kamu ve yerli ahali tarafından el konulması ve bu fiili durumun yasal düzenlemesinin yapılması dışında özel kanunla bazı ailelere verilmesi de gündeme gelir...

günlü ve 333 sayılı kanunun 6'ncı maddesi hükümlerinin Danıştay'da açılmış bulunan dâvanın konusu bakımından Anayasa'ya aykırı olmadığına, Başkan Sünuhi Arsan ve üyelerden Rifat Göksu, İsmail Hakkı Ülkmen, Şemsettin Akçoğlu, İbrahim Senil ve Lûtfi Ömerbaş'ın muhalefetleri ile ve oy çokluğu ile 22/4/1963 gününde karar verildi.

Gerekçesi:

...Lozan Andlaşmasının yürürlüğe girdiği 6 Ağustos 1340 tarihinden Önce firari ve mütegayyip duruma giren veya başka mahalle nakledilmiş bulunan bir kimsenin mallarının mülkiyeti, bu duruma girdiği tarihten itibaren, dosyasında o tarihte alınmış bir vaziyet kararı olsun, olmasın, ilgisine göre Maliye veya Evkaf uhdesine kanun uyarınca geçmiş bulunmaktadır.

...söz konusu 13 Eylül 1331 günlü geçici kanunla 15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanunun, 6 Ağustos 1340 gününden önceki firar, tegayyüp veya başka yere nakil olayları dolayısıyla halen uygulanmalarının mümkün bulunduğu gerekçede oy çokluğu, esasta oy birliği ile kararlaştırılmıştır.

... Sözü edilen 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanunun I ve değişik 2'nci maddeleri

Kanunda belirtilen ifadeyle Ermeni malları, gerek yargılamalar sonucunda idam edilenlere gerekse yurtdışında öldürülen İttihatçı önderlerin ailelerine, bir nevi kan bedeli olarak verilir (makalem Agos'ta 27 Mayıs 2005'de ve Sav Yıllığı 2004'de yayımlandı). Bu Ermeni malı verilmesini öngören düzenleme, 2 Şubat 1927'de bir Bakanlar Kurulu kararıyla (Murat Bardakçı, Sabah, 4 Şubat 2007) değil, 31 Mayıs 1926'da kabul edilen ve 27 Haziran 1926'da yürürlüğe giren 882 no'lu kanunla yapılmıştır.

İzmir Suikastı Davası (26 Haziran 1926) öncesinde TBMM'de kabul edilen 4 maddelik 882 no'lu **Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen veya Bu Uğurda Suveri** (suret ve şekilleri) **Muhtelifle ile Dışarı** (tutulmuş, yakalanmış) **Gadrolan Ricalin Ailelerine Verilecek Emlâk ve Arazi veya Tazminat Hakkında Kanun**'da (Layihâ Başvekil İsmet imzalı olup, 29.12.1341 tarihli, 62 mebusun imzasının bulunuyor; TBMM ZC, II/25-19.5.1926, sf. 270; TBMM ZC, II/25, 29-31 Mayıs 1926 sayfa 601-605, 645-646, 680-682, 697, 728-729 Resmi Ceride, 27 Haziran 1926, sayı: 405; Düstur III. Tertip, cilt: 7, 2. tabı, sf. 1439), 12 kişinin ismi sıralanıyor:

Talât Paşa, Cemal Paşa, Cemal Azmi Paşa, Bahattin Şakir, Cemal Paşanın Yaveri Süreyya Bey, Cemal Paşanın Yaveri Nusrat Bey ve Sait Halim Paşa ile Kürt Mustafa'nın riyaset ettiği Divanı Harp kararıyla idam edilen Urfa Mutasarrıfı Nusrat Bey ile Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, firar ve intihar eden Doktor Reşit Bey ile Erzincanlı Hafız Abdullah Efendi ile Muş Mutasarrıfı Servet Bey'dir. Kanunla 20 bin lira değerinde Ermeni malının verilmesi öngörülüyor.

ile 15 Nisan 1339 tarihli kanunun 6 ncı maddesinin, Türk vatandaşı şahısların ne gibi hallerde firari veya mütegayyip sayılacaklarına dair olan hükümlerinde ise Anayasa maddelerine aykırılık arzeden bir husus mevcut değildir. Zira Anayasa'da, yurdu, Birinci Dünya Harbinin buhranlı zamanlarında terketmiş bulunan Türk tebaasının, firari veya mütegayyip şahıs sayılmalarına engel olabilecek herhangi bir hüküm yoktur.

İzmir yangını ve vurgunu

Yunanistan işgalinden İzmir'in kurtuluşu sürecinde bölgedeki emvali menkul ve gayrimenkul konusu Meclis gündeminde ele alınır. Konunu tartışılması sırasında özellikle İzmir'de yaşananlar Meclis'de gündeme getirilir.

Mübadele öncesinde 1922'de İzmir'in Yunanistan işgalinden kurtarılması sırasında yaşanan yangın kasım 1922'de BMM'de tartışılır; sadece yangın ele alınmaz, bununla birlikte vurgun ve yağmanın kimlerce nasıl yapıldığı da tek tek anlatılır (Meclis'teki tartışmanın bir özetiyle ilgili makalem 24 Kasım 2006 tarihli AGOS'ta yayımlandı).

Bu görüşmelerde mebuslar, İcra Vekilleri Heyeti yani Hükümetin gerekli tedbiri

Madde 1- Ermeni suikast komiteleri tarafından şehit edilen veya bu uğurda sü-
veri muhtelifede ifnayı (tüketme) hayat eden merbut cetvelde isimleri muharrer
ricalden her birinin nafakası üzerine vacip iken, terkettiği efradı ailesi mec-
muuna, İcra Vekilleri heyeti kararıyla 20 bin liraya kadar kıymette Ermeniler-
den metrük (bırakılmış, terk edilmiş) emvali (mallar) gayrimenkule mütesavi-
yen (eşit olarak) taksim edilerek temlik ve efradı aileden her birine hissesine
isabet eden miktar için meccanen tapu senedi ita olunur. İşbu suretle verilecek
emvali gayrimenkule 10 sene müddetle satılamaz.

Aslında halen menkul ve gayrimenkullerin listesi var ki böylesi bir transfer
yapılıyor...

Peki bu listeli-kayıtlı Ermeni malları ne oldu?...

Peki bu malların sahiplerine ne oldu?..

Ayrıca Ermeni mallarının bu şekilde dağılması öncesinde, bu kişilerin aile
fertlerinin her birine vatanı hizmet tertibinden maaş bağlanır (Türk Parlamento Ta-
rihi, TBMM-II. Dönem, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, I. cilt, sayfa 505-
510).

14- 'Yüzde 70-80 tapusuz'

Mülkiyet transferinin bir yönüyle de tasfiyesinin yoğunlukla yaşandığı
1920'lerde, toprakların yüzde 70-80'ni senetsiz yani tapusuzdur. Toprak mülki-
yetindeki bu durum, bizzat Başvekil İsmet tarafından 1926 haziranında açıklanır.

vaktinde alamadığı için hem menkul hem de gayrimenkuldeki yağma üzerinde durur-
ken, gerek Maliye gerekse Dahiliye vekilleri de emvali metrukeyi korumaya yönelik ön-
lemleri aldıklarını ifade eder.

25 Kasım 1922 tarihli oturumda **Kütahya Mebusu Ragıp**, kendisine gelen mektup-
lar hakkında bilgi verir (BMM ZC, I/25-25.11.1338, sf. 66-80):

Yağmacıların 300'er, 500'er lira lirayı Emvali Metrûke Komisyonu Reis ve heyet-
lerine vererek, aldıkları malları rahatça çıkarttıklarını, hatta içinde 45-50 bin lira mal
bulunan mağazanın 3-4 bin lira verilerek boşaltıldığını, içerde kalan çürük-çarık mal-
ların da Hükümet yetkilisinin mühürlediğini, "Her gün mağazalar boşalıyor Akşehir,
Burdur; Isparta, Uşak hatta Ankara'ya kadar gidiyor" dendiğini anlatır.

Bunun üzerine tartışma yoğunlaşır ve İzmir'den seyahatten dönen **Maliye Vekili
Hasan Fehmi**, 27 Kasım 1922 tarihli oturumda bilgi verir (BMM ZC, I/25-27.11.1338,
sf. 97-105, alıntılar tırnak içinde):

- İzmir'in önemli kısmı Rum ve Ermeniler tarafından yakıldı.
- 20 bin ev yandı, bir kısmı İslam emlakı, diğeri de Hristiyan ve ecnebilere ait.

Tapu Daireleri Haricinde Elden Ele Geçen Emvali Gayrimenkulenin Tapu Senedine Raptı Hakkında Kanun Layihası (TBMM ZC, II/25-17 ve 24.5.1926, sayfa 191, 455) ve 1 Haziran 1926 tarihli zaptın sonunda layihayla ilgili encümenlerin ve Başvekil'in mazbataları vardır. **Başvekil İsmet** imzalı ve 15.5.1926 tarihli tasarının gerekçesinde, aynen şu değerlendirmeye yer veriliyor (TBMM ZC, II/26-1.6.1926, sayfa 13, ek zabıt sayfa 50-52):

"Senetsiz tasarruf yüzünden ahali arasında pek çok ihtilafat ve münazaat (ağız atışması, çekişme) hadis olmakta olduğu halde bazı ahvalde bilâsenet (senetsiz) tasarruf olunan yerlerin tapu senedine raptına kavanin ve nizamâtı mevzuanın müsait olmamasından naşi (sebebiyle) ihtilafat ve münazaatı vakia izale edilememektedir... Türkiye'de senetsiz tasarrufatın yüzde 70-80 raddesine balığ olmakta bulunduğu anlaşılmaktadır... Senetsiz tasarrufatın men'i ve bilcümle emvali gayrimenkulenin tapu senedine raptı.."

Toplam 6 madde olan layiha kanunlaşmaz. Layiha, 10 ay sonrasında Başvekil İsmet'in 13.4.1297 tarihli tezkeresiyle hükümete geri iade edilir (TBMM ZC, II/31-14.4.1927, sf. 144-145).

1926'da Malatya Mebusu Başvekil İsmet'in, genelinde toprağın yüzde 70-80'nin tapusuz olduğu tespitinden tam 54 yıl sonra bile, mebusu olduğu Malatya'da tapu işlemi sürmüştür...

Memleketim Malatya-Hekimhan-Hasançelebi'de dedem, nihayet 1980'de

- "... gayrimüslimlere aid olan emval ve eşyadan pek mahdut ve kalil (azı) bir kısmı kalmıştır."

- İzmir'de Hıristiyanlara ait mahalleler tamamen ve çarşılar kâmilen (noksansız) yanmış olduğuna göre, gayrimüslimlere ait emvali metruke pek az miktardan ibarettir.

- "İzmir yangınında memleketin serveti umumiyesine iras (sebeup ve mucip olan) edilen zarar bilamübalâğa en asgari hesap ile altın para olmak üzere 300 milyon altını mütecavizdir (fazla). Bu yalnız İzmir şehrinin zararıdır. Manisa, Salihli, Ödemiş, Uşak, Eskişehir, Bandırma ve diğer köyler ve kaza merkezleri daha henüz tesbit edilmiş bir mahiyette değildir."

- "İzmir'de arz ettiğimiz gibi Hıristiyanlara aid olan mahalleler tamamen ve çarşıları kâmilen yanmış olduğuna göre gayrimüslimlere ait emvali metruke pek az miktardan ibarettir."

- "Fabrikalar bilâmüzayede verilmiştir."

- "Urla kaymakamının azlini Dahiliye Vekilinden rica ettim, görevden alındı.

- Aydın'da incirlerin yüzde 60'ı emvali metruke ambarlarına yani hükümete ve ge-

yıllardır ekip-biçtiği toprağının tapusuna kavuştuğunu hatırlatıyorum..

Nihayet ata toprağımız tapulanmıştır...

15- Mübadillerin emvali gayrimenkulü

Mübadillerin emvali gayrimenkulunun mübadele edilmeyen ahaliye verilmesiyle ilgili yasal düzenleme 1928 yılının ilk çeyreğinde yapılır.

Mübadeleden giden nüfusun, gelenden fazla (Mihri Belli'nin araştırması, Yunanistan'a giden 1.069.957, Anadolu'ya gelen 463.534; 1940'da M. Belli'nin Missouri Üniversitesi'ndeki Tezi, Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi, Çeviren: Müfide Pekin, Belge Yayınları, İstanbul-2004, sf. 55, 94-96 ve Kemal Arı'ya göre 1.200.000 Rum'a karşılık, gelenler 500.000 bile değildi, Kemal Arı, Büyük Mübadele (1923-1925), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2003, sf. 177) olması nedeniyle kalan gayrimenkullerinin, yerli ahaliye de verilmesi gündeme gelir.

TBMM'nin 8 Mart 1928 tarihli oturumun sonunda 14.1.1928 tarihli ve Başvekil İsmet imzalı, mübadeleye gayritabi ahaliye verilecek emvali gayrimenkule hakkında 1/87 no'lu kanun layihasının gerekçesinde Yunanistan'a akdolanın 1.12.1926 tarihli anlaşmayla devletin uhdesine geçen emvali gayrimenkulenin düzenlemesi üzerinde durulur. Teklif 4 madde olup, ilgili encümenlerin mazbataları da vardır.

Layiha hakkında görüşmeler yapılır (TBMM ZC, III/3-15.3.1928, s. 45-50). Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Ali Cenani bütçe encümeni namına ve mebuslar

riye kalan yüzde 40 da kendilerine olmak üzere toplatılmıştır.

- Bazı kişiler satılacak malı almak istediğini ve bu konuda vekil olarak kendisinin de Sivas'a, Konya'ya, Ankara'ya, Eskişehir'e, Afyon'a, Mersin'e, Antalya'ya, İnebolu'ya yazdığını ve satılacak emvalin bulunduğunu belirtir.

Maliye Vekili'nin açıklaması sonrasında tartışma sürer ve görüşme hafi (gizli) celsede devam eder. 29 Kasım 1922 tarihli hafi celsede Maliye Vekil, **İzmir'de 20 bin haneyle birlikte bankaların** (Osmanlı Bankası, Kredi Liyone ve Yunanlılara ait 3 banka: Yunan Resmi Bankası, Atina Bankası, Anadolu Bankası) da yandığını, ama kasa dairelerinin durduğunu, bunların bir kısmının da İzmir İslâm tüccarlarına ait olduğunu belirterek, İzmir'de oluşturulan teşkilat hakkında da bilgi veriyor (TBMM GCZ/III-29.11.1338, sf. 1131-1133).

İzmir'in sırf ekonomik servetinin gördüğü zarar 300 milyon altın liradır.

Oysa 1923 yılında bütçe harcamaları 106 milyon lira ve gayri safi milli hasıla

1. maddeyi tartışır. Maddeler üzerinde görüşmeler. Tartışma ne miktarda verileceği, eşit mi olacak vs. konularında yoğunlaşır. Tartışma sırasında İstanbul Mebusu Hüseyin, gayri mübadillerin yüzde 80'ninin 14 seneden (yani 1914'te) beri bir santim dahi gayri menkul almadığını ifade eder. Ve görüşmeye daha sonra devam edilir (TBMM ZC, III/3-31.3.1928, s. 82-83).

Madde 1- Yunan hükümetiyle akdedilen 1.12.1926 tarihli itilafname mucibince devlete intikal eylemiş olan emvali gayri menkuleyi müsavi şerait ve nispet dahilinde aynen veya bedelen hak sahiplerine vermeye hükümet mezdur.

Bununla birlikte diğer 4 madde de (1217 no'lu) **Mübadeleye Gayritabi Ahalîye Verilecek Emvali Gayrimenkule Hakkında Kanun** (Düstur III Tertip, cilt: 9, sayfa 125) kabul edilir.

16- Tapulandırma ve emvali metruke bütçesi

Emvali gayrimenkul ve metrukenin, gerçek ve tüzel kişilerle kamuya transferi sürecinde tapulandırma işlemi de devam eder. Bu yöndeki düzenlemeye 1929 haziranında kabul edilen kanunla, bir anlamda nihayet verilir.

2 Haziran 1929'da ve 1515 no'lu (Resmi Ceride, 9.6.1929, no: 1211; Düstur III. Tertip, cilt: 10, sf. 896) olarak kabul edilen **Tapu Kayıtlarından Hukuki Kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dair Kanunu**'nda, belli süre kullanmış olanlara tapu senedi verileceği belirtilir.

Madde 1- Tapu defterlerinde mukayyet olupta gayriresmi surette aharın mül-

(GSMH) da 953 milyon liradır (DİE, İstatistik Göstergeler, 1923-2002, yayın no: 2.790, sf. 538, 585). Bu anlamda İzmir'in sırf ekonomik servetinin, BMM Hükümeti'nin 1923 bütçesinin yaklaşık 3 katı ve GSMH'nin üçte biri tahrip edilmiştir.

Mardin Mebusu İbrahim de (TBMM GCZ/III-29.11.1338 sf. 1134, 1137-1140), duyumlara dikkat çekerek, "İşitiyoruz ki, İzmir'in yağmasına bir çok zabitan, ordu kumandanları iştirak etmiştir. Bu vaki midir?" diye konuşmasının ardından söz alan Maliye Vekili Hasan Fehmi aynen şu açıklamayı yapar:

"Efendim sorduğunuz bir sual, **Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa** bütün nükuda (nakt: peşin para) vaziyet etmiş. Bu şundan galat (yanlış, hata, yanlışlık) olsa gerekir. İleri harekât esnasında, düyunu umumiye mal sandıklarında, düşman idaresinde kalan yerlerde, her hangi bir yerde kasabayı istirdat ederken müessesatında mevcut bulunan parayı ordunun ihtiyacı için almış makbuzunu vermiştir. Bunu almak için muvafık değildi, çünkü paraya ihtiyacı yoktu. Fakat kendi ihtiyacını, bunun muamelesi mahsubiyeti yapılmıştır."

kiyetine geçen ve Kanunu Medenin mer'iyeti tarihine kadar müsakkaf ve bu hükümde bulunan bağ ve bahçe veyahut arsaların 15 yıl, diğer arazinin 10 sene malik sıfatıyla nizensiz ve hüsnüniyetle tasarruf altında bulundurlanları ziyedleri namına tapu dairesince tescil ile tapu senetleri verilir.

Şu kadar ki yakıt tarihinden itibaren 3 sene zarfında alakadarların mahkeme-ye birinci fıkradaki iktisap sebepleri aleyhine dava açmağa salahiyetleri vardır.

Toplam 5 maddelik kanunun 2'inci maddesinde de, bir gayrimenkul için birden fazla kimse namına tapuda kayıt yapılmış olması halinde iki ayda mahkeme-ye başvurularak sorunun çözümleneceği belirtiliyor.

Bu kanunla ilgili olarak yaşanan sorunların çözümlemesi amacıyla Bakanlar Kurulu'nun 14.5.1930 tarihli 9331 no'lu **Tapu Kayıtlarından Hukuki kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dair Kanunun Tapu İdarelerince Sureti Tatbiki Hakkındaki Nizamname** kararı 2.7.1930'da Resmi Gazete'de yayımlanır. Birinci maddeyle tapu dairelerinin hangi koşullarda tetkik ve tahkik yapacağı belirlenir.

Bir anlamda tapulandırma kesin tapulandırmayı amaçlayan kanun öncesinde, her ne kadar emvali gayrimenkul ve metrukenin transferini öngören düzenlemelere rağmen, 1928'in yarısında emvali metruke gelirlerinin bütçeye irad kaydedilmesine yönelik düzenleme yapılır.

Kütahya Mebusu Ragıp da, ordunun girdikten bir gün sonra başlayan yağma ve talanın 4-5 gün sürdüğünü belirterek, böyle bir şeyin yaşanmasının hesabının sorulması gerektiğini ifade eder..

İzmir'deki durum, 1926'da da gündeme gelir...

Mübadeleye gayritabi eşhastan metruk olup hakkı iskanlı haiz olanlara ve verilecek emvali gayrimenkule hakkında kanun layihasının (Kanun no: 781) görüşülmesi sırasında tartışmalar üzerine söz alan **Kastamonu Mebusu Halit** (TBMM ZC II/23-6.3.1926, sayfa 77-78), İskan Kanununun görüşüldüğü sırada İmar Vekili'nin, bilhassa İzmir'de İmar İskan Kanununun tatbik edilemediğini, çünkü birçok zinüfuz (zi: sahip) zevatın orada mübadillere ait emlakı işgal ettiğini ve bunları çıkarmakta müşkülât çekildiğini anlattığını hatırlatarak, kendilerinin birçok yerin zinüfuz zevat tarafından işgal edildiğini duyduğunu belirtir.

Dahiliye Vekili Cemil, İzmir'de böyle bir durumun olmadığını ifade eder; her resmi yetkili gibi benzer davranış gösterir vekil...

Emvali metruke hesabı carilerinin bütçeye irad kaydını öngören layiha, kanunlaşır ve böylece 1928 bütçesine kaydı 1349 no'lu **Emvali metruke Hesabı Carilerinin Bütçeye İrat Kaydına Dair Kanun**'la kabul edilir (TBMM ZC, III/4-23.5.1928, sf. 287; TBMM ZC, III/4-24.5.1928, s. 353, 386; Düstur III. Tertip, cilt: 9, 2. basılış).

Sonuç yerine

Anadolu'da bir yüzyıl öncesinde dini esas alan 'öteki'leştirme politikası, daha sonrasında 'etnik' temelde yoğunlaştırılır...

Türk-Sünni olarak homojenleşir..

Bu süreç, ekonomik altyapıyı kurumsallaştırma olarak da yaşanır...

Mevcutun hukuksallaştırılması gereği yasal düzenlemeler de yapılır..

Siyasi, ekonomik ve hukuki kurumsallaşma Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devamlılık gösterir..

1914 ağustosunda başlayan ve 1922 eylülüne kadar devam eden Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında Ermeni ve Rumlara ait malların dağıtımı ve tapulandırmasıyla ilgili, fiili durumu meşrulaştırmaya yönelik pek çok yasa Meclis'te görüşülür ve kabul edilir.

Büyük Millet Meclisi'nde yasallaşan, emvali metrukenin (ya da metruk emvalin) tasfiyesine yönelik yasal düzenlemeleri bir arada sunma gayretinde olan bu ön araştırmanın kapsamı sınırlı olduğu gibi, hukuki bir inceleme de değildir.

1910'lar ve 1920'lerin ilk yarısında Anadolu'da sahibinin bırakmak zorunda kaldığı özellikle gayrimenkullerin transferi, daha doğrusu tasfiyesine yönelik düzenlemeler Ankara Meclisi'nin birinci dönemde gündeme gelir ve ikinci dönemde yoğunlaşır...

BMM emvali metrukeyle ilgili 1922'de bir sistem arayışına kadar giderse de sonunda nisan 1923'te İttihatçı İktidarın çıkardığı 13 Eylül 1331 tarihli kanunu muvakkatın öngördüğü sisteme yeniden işlerlik kazandırılır ve bu kanunu muvakkat, 1963'de Anayasa Mahkemesi tarafından 1961 Anayasası'na aykırı bulunmaz ve 1988 kasımına kadar yürürlükte kalır.

Mülkiyetin Türkleştirilmesi olarak ifade edilecek bu durum özünde ekonominin Türkleştirilmesinin bir politikası olup, daha sonrasında Varlık Vergisi, 6-7 Eylül yağması gibi politikalarla sürdürülür...

18 Mayıs 2007/Bakırköy